

ERDÉLYI MÚZEUM

XII. kötet.

1895.

V. füzet.

Dák várak Udvarhelymegye keleti és éjszaki hegyvidékein.

Az 1894 nyarat Udvarhelymegye tevékeny s a megyei múltért melegen érdeklődő alispánjának, *Ugron János* úrnak, szíves meghívása folytán a Hargita lánczolatának nyugati lejtőjén s főleg a Nagy-Küküllő és Olt közén észlelhető régiségek, hajdankori emlékek tanulmányozásának szentelve, e sok fáradsággal és nem kis nélkülözéssel végzett megfigyelésekből, miután a szerencsés megoldáshoz juttatott keleti limes leírását a M. Tud. Akadémia részére immár átszolgáltattam, legyen szabad egy pár, részben egészen új, részben megújított adalékkal járulnom az igen tisztelt Múzeum-Egylet elé.

Udvarhelymegye sajátos geographiai helyzeténél fogva sokkal szorosabb kapcsolatban állott észleleteim szerint a rómaiak előtt és után is a messzi kelettel, amott a Keleti Kárpátok erdős lánczolatán túl elterülő szármát lapály népeivel, mint a minő viszonyt korunk forgalmi statistikája után feltételezhetnénk.

A szó szoros értelmében itt, a két Küküllőnek az erdélyi fel-föld szívéhez, Gyulafehérvárhoz, az árpádkori és nemzeti fejedelmek idejebeli centrumhoz, áramlott a múlt idők közgazdasági venája s zivataros időkben, úgy látszik, itt viharzottak legerősebben végig azok a vész hullámok, melyek Kr. u 260—270 között Traianusnak annyi vér és pénzáldozatba került Daciáját megdöntötték s a népvándorlás gyorsan váltakozó alkotásainak még nyomait is majdnem a felismerhetetlenségig elsöpörték. Csoda-e azután, ha a népek és hadak eme nagy országútján az egymás nyomába lépő századoknak szinte hevenyészve rögtönzött, a pillanatnyi szükséglet nyomasztó hatásától életre hívott hadászati építkezéseinek kutatásánál nem találkozunk azokkal a jellemző sajátságokkal, melyek a rendezett állami élet nyilvánulásaként még a védelmi művekre is rányomják bélyegüket s szinte tétovázó tapogatózással vagyunk kénytelenek a regék és mondák büvkörének ködgomolyától is sokféleképen elhomályosított romok meghatározásánál tapogatózni?

De a bűvárlati lelkesedést még inkább fokozó nehézségek és bizonytalanságok daczára szabad-e kishitűen félreállanunk ott, hol egy természeti szépségekben annyira megáldott, a nemzeti múlt annyi felemelő példájával jeleskedő ősi törvényhatóságunk legrégebb emlékeinek felderítésére szólít el a közvélemény? Azért engedje meg nekem az igen tisztelt szakosztály, hogy leplezetlen őszinteséggel, de legjobb tudatom és legszentebb meggyőződésöm sűgallata szerint nyilatkozhassam ez alkalommal épen azokról a várakról, melyeknek legnagyobb jelentőséget tulajdonítok az Udvarhelymegye felé kelettől a Hargita gerinczen át beáramlott népmozgalmakban.

Így keressük fel először is az Alcsikból az Olt rákosi szorosához irányult ősrégi útvonal kulesát, a Bibarczfalvával szemben emelkedő Tiborecz várát, azután tekintjük meg a rikai átjáró fedezésére szánt Kustély várát, onnan nézzünk át a két Homorod közöttől dominált homorod-almási Várhegyre s végül keressük fel a Nagy-Küküllő forrásvidékénél rejtőző mesés Tartód várát.

I. Tiboreczvára Bibarczfalvánál.

Már Benkő József¹⁾ megemlékezik Bibarczfalváról s az itt látható rommaradványt római castrumnak minősíté. Utánna Neigebaur,²⁾ ki gróf Kemény József támogatásával és buzdítására 1847-ben a régi Dácia területét a Dunától beútaza volt s mint a porosz király bucuresti consulja, a legteljesebb hatósági assistentiát és előzékenységet élvezte mindenütt, de fő figyelmét specialiter a római emlékekre fordítá, Bibarczfalvánál szintén római maradványt feltételez a Benkő szerint ott felmerült urnák, római érmekre útalólag. Ugyanezt a véleményt visszhangoztatá Ackner Mihály, Neigebaur útitársa és Dacienjének bevezetője 1856-ban a bécsi cs. és kir. műemléki bizottsághoz (Central Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale) benyújtott jelentésében.³⁾

Orbán Balázs a Baczonvize, Várpataka és Fehérföldpataka közötti tetőormon 2--3 öl magas, 3--4 öl széles gátonyra akadt,

¹⁾ Benkő József Transsilvania. Vindobonae 1778. I. kötet 548. lapján.

²⁾ Neigebaur Dacien. Aus den Ueberresten des klassischen Alterhums mit besonderer Rücksicht auf Siebenbürgen. Kronstadt 1851. 279. lapján.

³⁾ Die römischen Alterthümer und deutschen Burgen in Siebenbürgen. Jahrbuch der k. k. C. C. Wien I. 1856. különlenyomatban is.

mely a hegy fennlapját hosszúkás idomban úgy tartja körül, hogy észak-nyugati és észak-keleti részén hegyes csúcsba jön egybe. A két csúcs közti száraz nem egyenlők, mert északi oldala nagyon kis hajlítással bír, míg déli oldala csaknem félkört képez, úgy hogy e vár alakját körszelethez hasonlíthatjuk, melynek területe ezer lépés, hossza 400, legnagyobb szélessége 240 lépés. Hasonló terjedelemmel csakis a csiki Bálványos birt. A vár gátonyának nincsenek sánczai s kőakatnak sem látszik nyoma, de átvágatás útján meggyőződött arról, hogy falakat létezett egykor s oly hatalmas földréteg alá került a falomladék, hogy azon 2—3 százados tölgyek nőhettek fel. Így tehát legalább is 5 század tölt el, mióta a vár összeomlott. A hagyomány Szt.-István korában ezt a Bálványos várát az ősi hit két menvárául emlegeti Orbán szerint. «Tiburcz Sarolta fia, hitbuzgóságában ide menekült az új hit elől, hol háborítatlanul áldozhatott egy ideig Hadúrnak.»⁴⁾

Ilyenformán szinte bizonyosra kell vala vennem nekem is, ki a rómaiak településeit némi előszeretettel kutatgatom: hogy ezen a feltűnő hegyfokon, ott Bibarczfalvával szemben, Dacia egyik határszéeli őrállomása vár reám. Az ásványvizeiről s legutóbb különösen a fővárosig terjeszkedő Baross forrásáról ismeretes csinos székely községtől délre 120 méternyi magasságban feldomboruló hegytető lombos erdődsze annyira elfedi a keresett romokat, hogy csakis tapasztalt helyismerő kalauzolása mellett akadhatunk azokra. Hogy távolról még kevésbé látszik, azt mondani sem szükséges. Annál észrevehetőbb azonban maga a Várhegy, melyet jó helyismerő a Rika hegylánczától délfelé a Nádas erdőn fel a Szász-Somos vagy *Köves Hágóra* haladtában az erdőségek minden nyílásából azonnal észrevehet.

A két Baczon patakát (485 méter) a falun kívül elterülő rétről átlépve, rögtön a hegy aljára érkezünk s akár a még mindig kivehető s helyenkint járható várúton, akár az erdei csapásokon fél óra alatt könnyen elérhetjük a vártetőt. Alig érkezünk a várfalhoz, rögtön tisztába jövünk azzal is, hogy a rómaiaktól tévesen származtaták Benkő és követői. Eltekintve attól a szintén figyelmet érdemlő körülménytől, hogy a rómaiak az ilyen izolált magaslatokat castrum

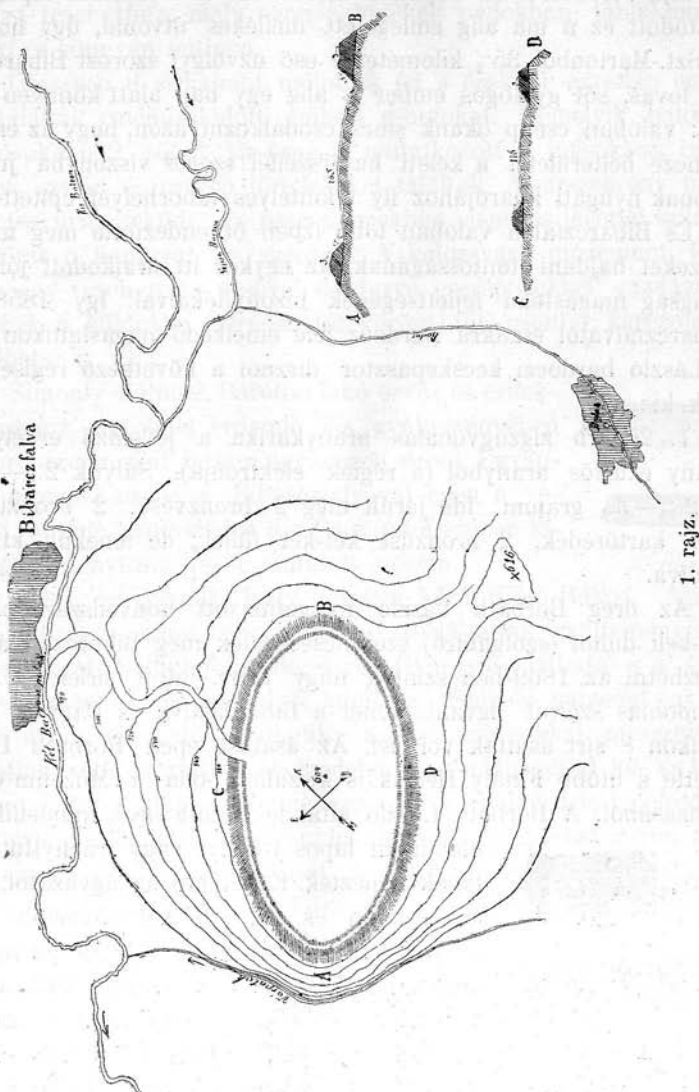
⁴⁾ Orbán Balázs. A székelyföld leírása I. kötet. Udvarhelyszék 1868. Pest Ráth Mór bizománya. 215—6. lapjain.

építésre csakis ott használták fel, a hol mint Britanniában a caledoniai vallum (Vallum Antonini Pii) mentén a térvizonyok és védelmi tekintetek arra mintegy reá kényszerítették őket: a Tiborez váránál sem az építkezésben nem találjuk meg a római jelleget, sem római leletekre nem találunk. Még a szokásos cserépnémük, fedélcserепek, építő téglák sem mutatkoznak. Sőt bejárva az egész várterületet, arra a meggyőződésre jutunk, hogy az falazással sem bírhatott soha. Hisz a kincskeresők (különösen Rápolti Elek nevű) itt is, mint a többi székely várban jobb ügьhöz méltó buzgalommal felforgattak minden kitetszőbb részletet s a várterületen is erősen megpróbálták szerencsájüket. És sehol semmi legkisebb lelet! Már pedig akár mekkora pusztító mester legyen is az idő vasfoga, a római legionariusoknak jó kövér mészhabarccsal sziklakeménységűvé alakított falépitményeit soha szét nem rombolhatja annyira, hogy legalább a vakolattörmelékét s a conglomeraticus falrészleteket meg ne találhassuk. Pusztta földvárral van tehát itt dolgunk s a várépítői a belterületről ásták ki azt a földtömeget, mely a Bodos-féle levél lenyomataival a geologusok előtt is némi hírre jutott trachyttufa darabokkal nyert nagyobb szilárdságot. Ilyennek találtam végig a ma is szilárdan álló s befelé 1·5—2 m. lejtő, koronáján 2—3 méter szélességű, kifelé a hegylejtőt készakarva magasító falat. A várátöny tehát, daczára annak, hogy nem 2—3 öl magasságú s még kevésbé 3—4 öl szélességű, azért méreteiben elég tekintélyesnek mondható. Alakja a hegytetőhöz alkalmazkodó ellypsis, mely a 604 m. magas tetőt 800 méternyire keríti be. A hosszabb átmérő 263 m. (A—B) a kisebb (C—D) 116 m. A belterületet sűrű erdőség fedi, úgy hogy nem nyerünk teljes áttekintést várunkról. Kelet, éjszak és nyugat felől meredek s csupán dél felé Bodos község irányában függ össze egy hegynyak által. A térvizonyokat, s átmetszeteket, valamint a vártól nyugatra lefutó Várpatákát és a bodosi pataknaк a Baczon patakához csatlakozását mellékelt rajzunk teszi szemlélhetővé és a szónál is érthetőbbé.

Orbánnak annyiban teljesen igazat adhatunk, hogy ez a vár terjedelménél és elhelyeztetésénél fogva a maga idejében a mai Székelyföld legjelentékenyebb védművei közé tartozhatott.

A mennyire sikerült Erdővidék topographiájáról tájékozódhatnom, kimondhatom azt is: hogy az egész vidék katonai főhadiszál-

lását a Tiborczvárában látom. A Tiborczvár strategiai fontosságát ugyanis csak akkor érthetjük meg kellőképen, ha magunkat abba a

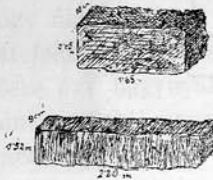
korba képzeljük, a midőn a napjainkban csakis szegény alsziki népesség által használt csik-verebesi átjáró az 1269 m. Petecske és 1151 m. Mitács alatt az Olt felső völgyét Barót környékével a mainál

állandóbb és biztosabb kapcsolatban tartotta. S ha meggondoljuk: hogy Csik Verebesről az uzpataki szoros felé ki a szármát lapályhoz folytatódott ez a ma alig emlegetett mellékes útvonal, úgy hogy a Csik-Szt.-Mártonból 35² kilométerre eső uzvölgyi szorost Bibarczfalváról lovas, sőt gyalogos ember is alig egy nap alatt könnyen elérhette: valóban csepp okunk sincs csodálkozni azon, hogy az erdélyi medencez belterületei a keleti határszéllel szoros viszonyba juttató átjárónak nyugati kijárójához ily tekintélyes táborhelyet építettek.

És Bibarczfalva valóban több ízben örvendeztette meg már a régészeket hajdani fontosságának, az egykor itt uralkodott jólét és gazdagság magasfokú fejlettségének bizonyítékaival. Így 1858-ban a Bibarczfalvától északra Bardocz felé emelkedő magaslatokon Bogdán László bardoczi kecskepásztor disznói a következő régiségeket tarták ki:

1. 25 drb zigzugvonalas aranykarika a jellemző erdélyrészi halvány ezüstös aranyból (a régiek elektronja). Súlyuk 2.₁—2.₃—2.₇—2.₇₅—3.₄ gramm. Ide járult még 2 bronzvéső, 2 bronztör, 1 bronz kartörredék, 2 bronzüst két-két füllel; de fenekük ki volt lyukadva.

Az öreg Borbáth László nyugalmazott honvédszázadost és 1869-beli dullot (szolgabíró) szerencsés valék még Bibarczfalván kikerdezhetni az 1869-ben szintén nagy hírre jutott sírleletek felől. Köztudomás szerint ugyanis ismét a Bibarczfalva és Bardocz közti fennsíkon 8 sirt ásattak volt fel. Az ásatást épen Borbáth László kezdte s utóbb Finály Henrik is kiszállott oda a Múzeum-egylet megbízásából. A Borbáth László által felásatott sírok mindenikének

2. rajz.

oldalfalait lapos trachyt vagy trachyttufa kőlapok képezték. Egy kőlap az ágyazatot, kettő a hosszabb és kettő a két rövidebb oldalt fedte s felül egy hatodik fedőlap az egészet bezárta. A kőlapok terv szerint valának kiformálva, széleiket kinagyolták s annyira ügyeltek az összeillesztésre, hogy még az éleket is letapasztották. Tehát valódi kőszekevény sírok valának. Borbáth László e kölemezekből többet házához vitetett s lépcsőül, udvari asztalul alkalmaztatott. A két legjellemzőbbet le is mértem. Mindkettő fedőlap volt. A trachyttufából durván kinagyolt hosz-

szabb, 22 m. hosszú, 0.52 széles és 0.09 vastag. Ez egy hatalmas sirt fedhetett. A másik hossza 1.6, szélessége 0.65, vastagsága 0.10. Anyaga trachyttufa, mely azon a vidéken padokban, táblákban alakult ki és könnyen fejthető.

Összesen 8 sírhalmot nyitottak fel s ezekből egyetlen egy sírban találtak calcinisálódott emberi csontokat. Némelyik halomban 1, másokban 2, sőt 3 sír-üreg is mutatkozott s másokban csupán hamut, szenet és cserép töredékeket találtak. A sírszekrény mellett természetes urna feküdt. Az összes sírokban jaspis és jásópál szilánkok vegyültek a hamuval és szénnel. A kolozsvári múzeumot Finály innen egy trachyttufa vésővel és durva cseréptélelkel gazdagítá. E cserepeken különféle cziradázatot, köröm, újj, csontár karczolatokat észlelhetünk.

Simonfy Sámuel, Baróton lakó orvos és érdeklődő régész, figyelmet érdemlő kis gyűjteményében két bronzrudacskát láttam ugyanezen sírból. Ugyancsak nevezett orvos a Bibarczfalvával épen a verbesi út felé szomszédos Kis-Bacsonból szépen kismított trachyttufa vésőt mutatott nekem.

3. rajz.

8 ha ide vesszük, hogy kereken körül Felső-Rákos, Ágostonfalva, Vargyas, mind bronznemüket szolgáltatnak gyűjteményeinkbe, sőt a közel Bölönből a Sepsi-Szt.-Györgyön látható s a székely földre igazán becses adattárul kínálkozó Székely múzeum egy valószínűs depotlellet dicsekedhetik: azt hiszem sokkal messzebb kereshetjük a bibarczfalvi vár eredetét is az eddiginél. A kő- és bronzcultura határozottan a rómaiakkal nyerte felföldünkön befejeződését. Ők terjesztették el a hatalmukba kerített bányászat révén a vasnak szélesebb körű használatát. A bronzeszközök használata tehát római előtti időket jelent s Tiborcsvára fénykorát is a rómaiak betelepése előtti időkre utalják e röviden érintett leletek.

De hogy itt valóban a messzi hajdankorra visszavezető építkezéssel állunk szembe, azt még bővebben kifejthetjük a következő várépítményekkel eszközöndő összehasonlítások segítségével. Lássuk tehát a Bibarczfalvától nyugotra a *Rika* átjárója felett ide legközelebb porladozó *Kustély* vagy népies nevén *Kustaly* várát.

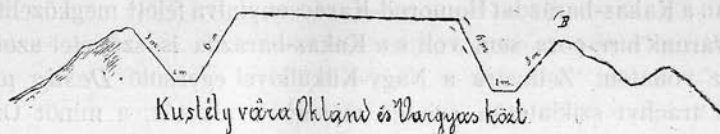
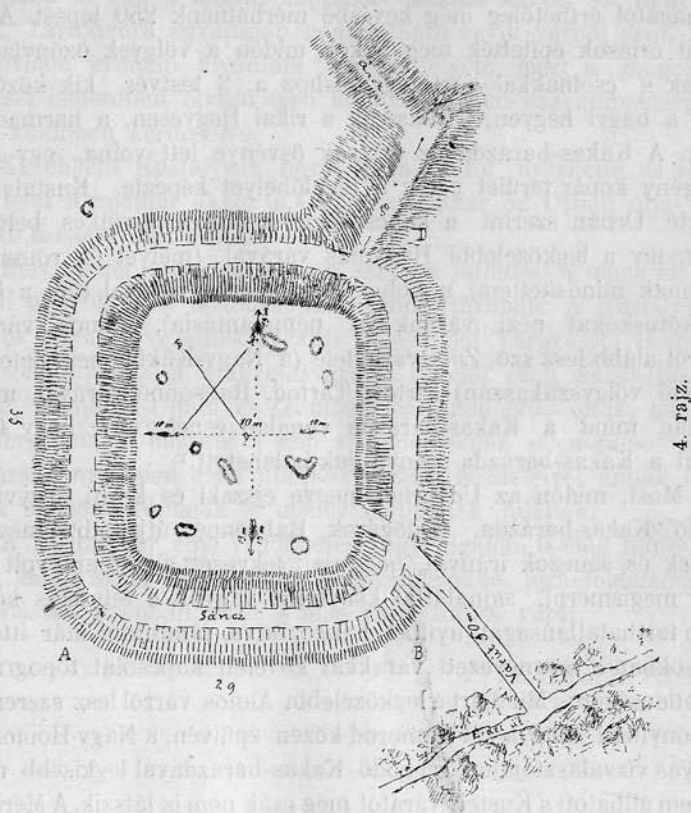
II. Kustaly vára a Lapjas tetőn a Rikától éjszakra

A Rika nyergétől éjszakra az erdők sűrűjében rejtőző hegyi vár felledezési érdeme határozottan az Orbán Balázsé. Az országútról is látszó Heveder Hegyese mögött következő Lapjas tetőn 750 méternyi magasságban csakis jó helyismerő kalauzzal (a minőnek Dersi József nyugalmazott unitárius lelkészt ismerhetém) találhatjuk fel. Orbán ugyan egy négyszögletű s egyik oldalán 20 lépés hosszú zömtornyot említ onnan s a 2 öl magas forró mészszel épült falat még épségben is találta volna. A széles sánczczal övezett körfalakat 250 lépés kerülettel találta volna Orbán.

Akármeekkora tisztelettel viseltetem is Orbán Balázs érdemei és páratlan lelkesedése iránt, sajnálattal constatálom, hogy méreteivel az általam szorgosan átvizsgált romhalmaz semmiben sem egyezik. Dersi Józseffel ugyan össze-vissza jártuk a kincésások pusztításától teljesen tellforgatott romokat, de sem a zömtornyot, sem a körítő vastag falazatot nem constatálhattuk.

A Lapjashoz délfelől elvezető erdei útból balra kicsapó mély úton alig 50 méternyre érkezünk a hatalmas sánczolóssal elzárt vár területéhez. A mellékelt alaprajzról is kivehetőleg négyszögre alakított föld- vagy sánczvárat bármelyik oldalán kívülről 3 m. mély, 1 m. széles és 6 m. kimagasló sáncz fogta körül. (Lásd A—B szelvényt). Éjszak-keleti sarkán a hegynyakat 44 m. hosszúságban, 5 m. mély sánczczal vágták el, mely egy meredek és lefelé járhatatlan árokban végződik. Annak idején ezt az árkot palánkművel zárhatták el mégis. Úgy a körítő sánczok, mint ezen D-től kiinduló s a hegynyak elzárására készült sáncz felső szélessége 7 méter. A sáncz kivágása által hatalmasan izolálódott belterületet, mint említők a kincésások teljesen felforgatták. De sem az üregesítésekben, sem az értesülésünk szerint egy Kovács Áron nevű oklándi ember szerencsétlen vállalkozásából felszínre került törmelékhalmozban vastag mészszel rakott felmaradványok nem mutatkoznak, sőt határozottan merem állítani, hogy a várépítésnek ezen általam erdélyszerte számtalan helyről ismert és látott rendszere szerint azt hasztalan is keresnök itt. Maga a mély sáncz, annak gondos kiszélesítése illusztrálja, hogy az eredetileg palánkkal vagy faboronákkal elkülönített várterület legfőbb biztonságát és védelmét a sánczolatban

kereste és találta. De nem is volt sok beépíteni való terület ott, hisz, a mint láthatjuk a szélesség csak 10, a hosszúság 13 méter vagyis az egész belterület 130 négyszögmétert tesz. Ilyen formán

a védelmi arczonal a vártokok összesítésével 46 métert ad ki, vagyis a legvégső szükség esetében sem igen számíthatunk ide a szokásos 0.7 m. arczél feltételezésével 60 főnél több őrseget. És ez a 60 személy, a mint említők csakis végső szükség idejében szoronghatott a várterületen, mert rendes viszonyok közt felszerelés-

sel, élelmi és más készlettel ennyit sem fogadhatott volna be s ilyenkor a várórségnek kívül vagy állandó lakóhelyén kelle tanyáznia.

A vár sáncz szélessége kívül 29, hossza pedig 35 m. Lépéssel magától érthetőleg még kevésbé mérhetnénk 250 lépést. A rege szerint óriások építették még akkor, midőn a völgyek özönvíz alatt állottak s csolnakka¹⁾ járt egymáshoz a 3 testvér, kik közül az egyik a bágyi hegyen, a második a rikai Hegyesen, a harmadik itt lakott. A Kakas-barázda az óriások ösvénye lett volna, egy fű- és faszegény kopár terület pedig a tüzelőhelyet képezte. Kustaly vára képezte Orbán szerint a kapcsolatot a Rikán kívül és belül eső várak, így a legközelebbi Hagymás várával (melyet én római castellumnak minősítettem), a Zobor vagy Merke várával (hol a kirugó mészkőtuskókat nézi várnak a népphantásia), Álmos várához, melyről alább lesz szó, Zeta vára felé (a Nagy-Küküllőnek Zetelakon felül eső völgyszakaszán) Firtos, Tartod, Rabsonné várával, melyek állítólag mind a Kakas-barázda vonalán esnek, úgy, hogy Orbán szerint a Kakas-barázda irányítójuk is lehetett.¹⁾

Most, midőn az Udvarhelymegye éjszaki és keleti hegyvidékét átszelő Kakas-barázda, Ördögárok, Rabsonné útja stb. elnevezésű töltések és sánczok irányát, helyrajzi fekvését alkalmam volt tüzetesen megismerni, sajnálattal kénytelen vagyok e tetszetős közhiedelem tarthatatlanságát nyíltan hangoztatva, rámutatni már itt nagy vonásokban a megnevezett várakkal követelt kapcsolat topographiai lehetetlenségére. Mindjárt a legközelebbi Álmos várról lesz szerencsém bebizonyítani, hogy a két Homorod közén épülvén, a Nagy-Homorod és Vargyas vízválasztójához szegődő Kakas-barázdával legkisebb nexusban sem állhatott s Kustély várától még csak nem is látszik. A Méretető ugyan a Kakas-barázdát Homorod-Karácsonyfalva felett megközelíti, de ott várnak híre-pora sem volt s a Kakas-barázda is szünetel azon az egész vonalon. Zetavára a Nagy-Küküllővel egyesülő *Deság* patak közti trachyt sziklatetőn szintén másnemű alkotás, a minőt Orbán Balázs is nem egy helyen kénytelen vala constatalni. Zetavára csúcsa azonban nem is nyújtja a leírt áttekintést Álmos és Kustélyvára felé. Firtosvára a Kakas-barázda vonalától 20 klm.-rel délebbre és kívül eső Firtoshegyen már ez okból sem tartozhatnék ide; de már Müller

¹⁾ Orbán B. Udvarhelyszék 234. lapján.

Frigyes, sőt Orbán is belátták annak más eredetét. Rabsonné és Tartodvára egymással szomszédosak ugyan (már nagy arányokban), de teljesen ki van a láttani kapcsolat köztük zárva, sőt mint látni fogjuk, Tartodvára egyáltalán nem látható egyik várból sem. Mind-
ezt röviden érinteni kívántam már e helyen, mert a geographiai fekvéssel ismeretlen olvasó igen könnyen az én szavahihetőséget teheti különben kérdésszé.

Egyébként Kustályvár nevét a kastélytól nyerhette és semmi jogot nem formálhat akkor a Custoshoz, akár az Orbán által feltételezett Kustély ősi névhez.

Helyzeténél fogva igenis nagy szerepe juthatott a maga idejében a rikai átjárók hadi biztonságának fenntartásában. A Kustalyvártól délre és éjszakra vezetnek ugyanis át egyfelől Vargyasról Homorod-Karácsonyfalvához a Hagymásvárnál, túlfelől (dél) Felső-Rákosról Oklánd, Homorod-Ujfalú és Zombor felé azon erdei utak, melyeket jó időben ma is használ a nép s a melyeknek ellenőrzését a Kakas-barázdának éppen ezen utakhoz szabott részleteivel annak idején maguk az építő rómaiak is mellőzhetetlennek találták.

A Kustalyvár eme rendeltetése egymagában is elég fontos arra nézve, hogy azzal összefoglaló észrevételeinknél újra foglalkozzunk.

Lássuk azonban most Almás vagy Álmos várát.

DR. TEGLÁS GÁBOR.

A mongol császárság története

(III. és befejező közlemény.)

A *Doluba* (Dörbön), *Icsilaszi*, *Khadadsin*, *Kholulaszi* és *Szadsiu* nevű hat törzs népe Dsiyeikho folyónál összegyűlt és a Szamukho törzs fejedelmét *Dsurt* kánná téve *Tulioi-Biyei* (?) folyó partján szövetséget esküdve így szóltak: »Ha mi, a kik együtt szövetséget esküdtünk, azt megszegjük, úgy hulljunk el, a mint a folyó partja beomlik, s úgy vágjananak le minket, a hogy az erdő fáját levágják!« Ez esküt elvégezvén a folyó part földjét lábbal tapodva beontották, az erdő fáját pedig karddal levágták. Erre sereget gyűjtve Temudsin támadására indultak. A szövetségesek között egy Takhai khan nevű egyén a Temudsin alatt álló Szaur nevű egyénnel rokonságban volt. Ez utóbbi rokonának látogatására ment vala s eme szövetségi gyűlést látta. Visszatérve Temudsinnak mindent elmondott. Temudsin azonnal sereget állított s ama hat törzs seregével *Kholukhan* nevű helyen szembe találkozva, megtámadta és legyőzte. A Szamukho törzs futással menekedett, a Khongdsila törzs pedig Temudsinnak meghódolt.

A fekete kutya évében, (59 cyclus 59 év K. u. 1202) Temudsin sereget állítva, az *Ancsi Tatár* és *Szakhan Tatár* törzsek meghódítására indult, a mikor is Temudsin a katonáinak ilyen parancsot adott: »Ha mink az ellenséget legyőzzük, annak elhagyott holmijához senki se nyúljon, mert a csata végeztével a kapott zsákmányt összegyűjtjük s egyenlően szétosztjuk.« Temudsin azután elindult és két törzsnek seregét legyőzte, a mikor is az ő rokonságából való *Andan*, *Khoszara* és *Dalitai* nevű három egyén a kiadott parancsossal daczolva vagyont és marhát sajátított el. Temudsin megharagudott s az elsajátított holmit mind elvette s katonáinak adta.

Midőn a *Meyer-it* törzs fejedelme *Toto*, a *Bargödsin* nevű helyről ismét kiszállva, fellázadt, Temudsin seregével megtámadta és legyőzte. *Toto* a *Naiman* törzs fejedelmével *Balu Ioi* khánnal valamint a *Doluban*, (Dörbön?) *Tatar*, *Khadadsin* és *Szadsiu* törzsekkel egyesült és Temudsin ellen indult. Temudsin egy lovas

embert egy magas dombra küldött, a ki négyfelé nézve látta, hogy a Naiman törzs már megérkezett. Temudsin és Wang khán a sereggel egy hegyvápába vonult. Wang khán fija, *Ilakho*, sereget gyűjtött s az éjszaki határról jöve egy magas hegy tetején ütött táborn, mit látva a Naiman törzs serege, egy általános rohamot intézett ellene, de *Ilakho* mozdulatlan maradt. Azután ő is Temudsin keresve, a hegyvápába ereszkedett. Ezután Temudsin és Wang khán az *Alan* nevű helyet végőrsül vette s az összes törzsek seregével a *Csioweitan* (?) nevű mezőn támadásra készen állott. A Naiman törzs egy bűvész papot küldött ki és ez által szelet és havat csináltatott, hogy annak segítségével támadjon. Hirtelen csakugyan hóvihár támadt, de a *Naiman* törzs felé fújt, s így ennek serege nem tudott támadni, s midőn visszatérni akart, a vápa és hegyi árok hóval tele volt. Temudsin seregét véve és az alkalmat használva, támadást intézett, mire a *Naiman* törzs seregének legnagyobb része vereséget szenvedett. Ugyanakkor a *Samukho* törzs serege a *Naiman* törzsnek támogatására jött, de látva a *Naiman* seregének legyőzött voltát, visszafordult és az úton seregét eleresztve a vele jó viszonyban volt törzs népét kirabolta és elhajtotta.

Temudsin az ő nagyobb fijának *Dsucsinak* feleségül Wang khannak Szerbedsu nevű leányát akarta megkapni, de Wang khán nem egyezett bele. Wang khán pedig az ő fiának *Tuszakhonak* Temudsin leányát, *Khoadsin Budsu*-t, szeretete volna feleségül kérni, de Temudsin sem egyezett bele, a miért is mind a ketten elhidegültek egymástól. Erosz viszonyt alkalomul vette egy Szamukho nevű egyén s Wang khán *Ilakho* nevű fiához így szólt: »Mind az, amit Temudsin arról beszélt, hogy veletek rokonságba akar lépni, csak beszéd, mert ő még mindig a Naiman törzs szövetségében van; a ti apátok nem viseltetik gyermekeihez jóssággal. Ha ti Temudsinat megdúlni akarjátok, én oldalról segítelek.«

E beszédet *Ilakho* elhitte. Ez alkalommal Temudsin rokonságából *Dalitai*, *Khoszara* és *Antan* nevű három egyén Temudsintól elpártolt. *Ilakho*-hoz szegődött és így szólt: »Mink nektek segítve azt akarjuk, hogy az özvegy Ülen fejedelemnőnek (Temudsin anyja) minden gyermekét megdúljuk.« *Ilakho* ezen nagyon örült és embert küldve apjának Wang Khannak tudomására adta. Wang Khan erre így szólt: »Szamukho a beszédben ügyes, de nem megbízható ember; az ő beszédére ne hallgass.« *Ilakho* ismét embert küldött s több ízben igyekezett apját reá beszélni, de Wang Khan így szólt: »Hogy életben vagyok, azt én csupán Temudsin kegyének köszönhetem; szakálam és hajam már ősz, ha meghalok, haljak meg nyugodtan. Ha ti még tovább beszéltek, jól vigyázzatok; engem meg ne szomorítsatok!«

Szamukho serege eljött és Temudsinnak marha-ólát fölgyújtotta és azzal elment.

A feketés disznó évben 59 c. 60 K. u. 1203, a Wang khan családból az apa és a fíjuk Temudsin megölését egy tanácskozásban elhatározták, a miért is embert küldve Temudsinnak, ezt izenték: »A régebben akart rokonságtetés ügyét most elfogadtam, jöjj magad, hogy a rendezendő vendégséget megállapítsuk. Temudsin e beszédnek hitelt adva, tíz lovas emberrel elindult oda, de az úton az őszinteség iránt gyanuja támadt s csak egy lovas embert küldött, ő maga pedig visszatért. Wang Khan csele nem sikerülvén azonnal serget állított ki és Temudsin támadására indult.

Temudsin ménésének öre *Csilisi* (Csiris!) arról hírt hallva, urának tudomására adta. Temudsin erre a *Nukte* vidéke népét más helyre költöztette és tisztjét *Dselment* az elősereg parancsnokává nevezte. Temudsin seregét rendbe szedve, Wang khan seregével szembe indult. A *Dsulidsin* (Drurdsin) *Dungnai* és Kholisilyeimen?! törsek seregét egymásután találva megtámadta és mindenikét legyőzte. Azután Wang Khan sergével találkozott s azt is legyőzte. Wang Khan fíja *Ilakho* megszorúlva, ő maga éppen Temudsin sorát átvágóban volt, a midőn Temudsin egyik katonája lőtt és Ilakho arcát találta. Ez sergét összegyűjtve haza tart. A *Csiyeilicsi* (Csiger-it!) törzs Wang Khantól elpártolt és Temudsinnak meghódolt. Miután Wang Khan vert seregével visszatért, Temudsin is az ő sergével haza tért. Erre ő *Alikhai* nevű emberét Wang Khanhoz küldötte, a ki elment és Temudsinnak Wang Khant leddő üzenetét ekként adta elé:

»Midőn te nagybátyád *Csioir*-től üldözést szenvedve, az én atyámhoz Yeszügeihez szegődtél, apám sereget gyűjtve *Khosi* vidékén *Csioirt* legyőzte, annak földét és népét mind neked adta. Ez a nagy jótétemények elsője úgy-e!

»Midőn téged a Naiman törzs serge megtámadott s te csak a nap lementével tudtál futással menekülni; öcsédet Szaokhanbot Aranyország (Kin) határáról, emberemmel én hozattam el. Midőn visszatérted után ismet a *Megerit* (Meiyeriti) törzs szorongatott, én Szecsen Bükü bátyámat, Szecsen Daicseo öcsémet küldöttem segítségedre, a kik a Megerit-törzs népét levágták. Ez a második nagy jótétemény úgy-e!

»Midőn szorultságba jöttél, én Khadingli nevű vidéken át veled szembe jöve a törzsek lovát és vagyonat elraboltam és neked adtam. Egy fél hónap előtt éhségedet csillapítottam; soványságod meghízaltam. Ez a harmadik nagy jó tett úgy-e!

»Midőn te hírem nélkül a *Megerit* (Meiyeriti) törzset megdúlva nagy zsákmányra tettél szert s nekem egy hajszálnyit sem adtál s én mégis rosszat nem gondoltam. Sőt midőn a Naiman törzs népe rajtad erőszakot tett, én négy tisztem küldöttem segítségedre, a kik

a Naiman törzs által elhajtott népeket neked mind visszaadták és a te országodat nagygyá tették. Ez a negyedik nagy jótétemény!»

»Midőn én ismét a *Doluban*, *Tatár*, *Khadadsin*, *Szadsio* és *Khongdsila* nevű öt törzset megdúltam úgy, mint mikor a sólyom repülve a hattyut megragadja, úgy hogy a velem találkozót megfogatlan nem hagytam és a kapott zsákmányt neked adtam. Ez az ötödik nagy jótétemény.« S ezen öt jótétemény mind köztudomású dolog. Hogy te velem semmi jót sem tettél, azt hagyjuk, de a régi gyűlöletet most elévéve, miért akarsz haddal megtámadni?« A mint Wang Khan e beszédet hallotta, fíjához llakhohoz így szólt: »Az én előbb mondott beszédem úgy-e! Mit tegyünk most? Neked az én szóm meg kell értened.«

llakho ezt felelte: »A dolog már egyszer megtörtént, most abban hagynunk nem lehet, hanem egész erővel támadunk s ha mink győzünk, őt is fogolylá tesszük, ha ő győz, tegyen minket is foglyokká, sokat beszélve mit végezhetünk?«

Ugyanakkor Temudsin rokonai: *Antan*, *Khoszara* és Dalitai hárman Temudsintól elpártoltak s Wang Khan mellett voltak. Temudsin küldött embere Alikhai, ugyancsak Temudsin szavával eme három emberhez így szólt: »Midőn régen a mi országunknak fejedelme nem volt s Szecsen Daicseo vagy Szecsen Büküt mint az én nagybátyámnak Batakhanak utódát fejedelemmé akartuk tenni, mindkettőjök vonakodott ezen tisztséget elfogadni; midőn tégedet is mint *Niveikün* (?) nagybátyámnak a fiát, fejedelemmé akarták tenni, te sem fogadtad azt el.

Midőn azután azt mondva, hogy a fejedelem csinálás munkáját abban hagyni nem lehet s téged *Antan* mint nagyapámnak *Khótula*-nak fiát fejedelemmé akartak tenni, te sem akartál az lenni. Mindnyájatok összegyűlve engem akaratom ellenére fejedelemmé tettetek. Az után vágyva támadtatok-e föl? A ti ilymértékű támadásotokra ki gondolt? A három folyó úgyszólván őseim dicsőségét megalapította, ezt más által elvetetni ne engedjétek. Adjatok csak Wang Khannak jó segílyt, hisz ha Wang Khan, a szívtelen ember ennyira szorongat, mit kívánhatok tőletek?« Antanék erre egy szót sem feleltek. Ezután Temudsin seregét visszavonva, a *Khongdsili* törzs alatt álló *Irdsin* törzsöt támadta meg. Temudsin öcsese *Khaszar*, a Kalakhôn nevű hegynél külön letelepedve élt. Wang Khan megtámadta őt és fiait valamint feleségét elhúrczolta. Khaszar az ő kis fiát *Tocsu*-t ölébe ragadva mentette meg. Futással menekedtükben az enivaló elfogyván, madártojással éltek s úgy jöttek míg a *Bandsuni* folyónál, Temudsinnal összetalálkoztak. Midőn Temudsin a Bandsuni folyóhoz érkezett, e folyó vize zavaros volt. Temudsin eledele nagyon megfogyott s minthogy az nem volt emberlakta vidék, eledelt nem is lehetett kapni. Egy vad lónak éjszak-

felől jöttét Temudsin öcsese Khaszar látva, ezt lelőtte, bőréből edényt csináltak, követ összeütve tüzet fogtak, a folyóból vizet hoztak s a ló húsát megfőzvéen étkeztek.

Midőn Temudsin a folyó vizéből ivott kezét fölfogta s az ég felé tekintve, esküdve így szólott: »Mikor én a főhatalmat elértem, mindnyájatokkal osztani fogom az édeset és keserűt és ha e szóm megszegem, olyan legyek, mint a víz. S az, a ki e vizet itta, egész végig segítségemre legyen!« Erre mindnyájan könnyet hullatva esküdtek és úgy ittak.

Az *Icsileiyei* törzsből *Bodzung* nevű ember a Kholula(?) törzs seregétől legyőzve éppen menekülőben volt, a mikor Temudsinnal találkozott s ez is együtt esküdött. Azon időben Wang khan tekintélye és hatalma nagy és tisztelt volt, míg a Temudsin ereje csak gyöngé; s midőn látta, hogy az ő alattvalóinak arcán csupa félelem ül, azon esküvel, hogy szenvedésben és szomorúságban velük együtt lesz, az annyira zavaros vízből ivott.

Wang Khan seregének megérkezte után Temudsin seregével Khanlandsen nevű helyig előre nyomult és seregét ketté osztotta, de az ő serege kevés lévén, Wang Khan seregével nem ért föl.

Midőn Temudsin az ő választott csapatát előre tolva, támadást parancsolt, a választott csapat vezére *Dsucsetai* a lófeje megé bújva, nem válaszolt. Erre Temudsinnak *Weidar* nevű tisztje izgatottan így szólott: »Én a véső alakú legyver vagyok, a testvérek a fejszék; ha fejsze nincs, a véső egymagára vág-e? Én előre neki vágok, a csapatok kövessenek engem; ha igen valószínűleg vissz térni nem fogok, három szőkefejű (kiskorú) fiam van, az ég ura szerelmére kérlek, gondozzátok őket!« S ezt mondva, csakugyan az ellenség sorának vágott s azt legyőzve, egész estig nem szűnt meg üzni és ölni úgy annyira, hogy Temudsin embert küldött utána és úgy hívta vissza. *Wiedar*-nak feje a nyiltól sebet kapott, a miért is Temudsin maga ragasztott arra jó irt és a maga sátrában helyezte el, de egy hónap mulva meghalt. Temudsin őt igen igen sajnálta.

Wang Khan tisztjei *Antan*, *Khoszara* és *Ing Szamukha* Wang Khan meggyilkolására összeesküdtek, de tervük nem sikerült s így a Naiman törzs földjére menekültek. Temudsin seregével az *Onon* folyó forrásánál ütött tábornak és Wang Khant hálóba kerítendő, két embert küldött ki. Ezek magukat Temudsin öcsese, Khaszar kiküldötteinek színlelték és Wang Khannál Khaszar üzenetét így adták elé: »Az én bátyámnak, a trónutódnak hollétét nem tudom, de azt tudom, hogy gyermekeim és nőm Wangnál van; ha az ohajtottam helyre akarnék is menni, hová mehetek? Ha azonban Wang az én előbbi szóm és gyűlöletem felejtve, a régi jóságra gondol: akkor én kezem üdvözlésére emelem és hódolatra megyek.«

Wang Khan e beszédnek hitelt adva, emberét a két követ kíséretében Khaszarhoz küldötte. A megbízott ember elment és egy köcsögbe vért eresztve, Khaszarral együtt esküdött. Khaszar ismét követeket küldött és Wang Khan seregével kísérte vissza a két követet. A seregnek parancsolatúl adta, hogy úgy hallgassanak, mintha a szájukban golyót tartanának. Midőn éjjel a Dsedse Yöndü hegyét elhaladták, Temudsin hátulról nyomukba termett, megtámadta és Wang Khan seregét legyőzte s a Keredi ország népét is hódolatra kényszerítette. Wang Khan fiával, *Ilakhoval* együtt futással menekülve, keserűségében így szólott: »Fiam miatt késedelmeskedtem s mert ma e szerencsétlenséget megértem, nem is folytatom tovább.« S ezt mondva menekülő útjában a Naiman törzs vezérével összetalálkozott, a ki őt megölte. Ilakho a Khiya ország felé menekülve éjjel-nappal fosztogatott és rabolt, a miért is a Khiya serege őt megtámadta. Miután *Ilakho* innen is menekülve *Guisze*-országba futott, ez ország fejedelme seregével őt legyőzte és megölte. Temudsin a Keredi ország elpusztítása után *Tiyeimegai* nevű vidéken vadászott, s törvényt hozott és győzelmét kihirdetve tért vissza.

Azon időben a Wanggubu törzs fejedelme Alauszi a Tidsi Khöli hegyet leásva, határúl vette és sergével a szük hegyszorost őrizte. A Naiman ország fejedelme Taiyang Khan embert küldött és a Wanggubu törzs fejedelmének ezt üzenté: »Kössünk szövetséget és együttes erővel Mongolország földét elfoglalva, uralkodjunk fölötte.«

Ez ajánlatot a törzs népe elfogadta, de a fejedelem nem egyezett bele, hanem a küldött embert megfogadta, s hat korsó bort magával vive, Temudsinhoz jött és eme tervet neki tudtára adta. Amaz időben Mongolországban bor nem lévén, Temudsin azon borból három pohárral ivott és így szólott: »Ez kis mértékben iva, a szívet fölvidítja, nagy mértékben iva, az elmét megzavarja.« Ezt mondva, a Wanggubu törzs fejedelmét 600 lóval és 1000 birkával megajándékozta és elhatározva, hogy Taiyang khant megdőlják, haza küldötte.

A Naiman törzs fejedelme Taiyang Khan Temudsin érdemét kisebbítve, embert küldött a *Bedada* törzs fejedelméhez, Alakhöszíhoz ezt üzenve: »A mint én hallottam, keleten egy magát Khanak nevező ember van, a ki azt mondja, »az égen nincs két nap, egy ijnak két ura lehet-e?« Ha te nekem segítesz, én annak iját és nyilat elveszem.« Alakhösi e beszédet Temudsinnak mind elmondotta. Nehány nap múlva pedig törzse népével együtt Temudsinnak meghódolt.

A két ezer évében (kinai 60 cyc. 1 éve K. u. 1204.) Temudsin az összes alatta álló törzseket összegyűjtve a Tiyeimegai

nevű víznél nemzetgyűlést tartott, a hol a Naiman országának meghódításáról tanácskoztak. *Eren* nevű főember így szólott: »A tavasz éppen most állott be, lovaink soványok, az őszig várakozzunk s akkor kezdjük háborút.« Erre Temudsin öcsese *Wacsidsin* ezt mondotta: »Minden dolgot hamarosan kell végezni, a ló soványság rendes dolog, most kezdjük a hadakozásba.« Belgütei is hozzá szólott ezt mondva: »A Naimanország azon mondása, hogy a mi ijunkot és nyilunkat elveszi, egyenesen a mi meggyaláztatásunk, nekünk vesztig kell harcolnunk; a Naiman törzs országa nagyságában bizva kérkedik; ha mink azt készületlen állapotában támadjuk meg, ügyünk sikerül.« Temudsin örvendve így szólott: „Ha mindnyájan a rögtöni támadást akarják, mely ügyet nem végezhetünk eredménynyel?« És ezt mondva, embert küldött sógorához *Bodohoz*, hogy ez sereget gyűjtsön és jöjjön. Bodo seregével megérkezett s Temudsin azonnal a Naiman országa meghódítására indult. Dsiyantegai nevű hegyhez érkeve tábort ütött s *Khóbilai* (Khubilai) és *Dsebe* nevű két embert az előcsapat vezetésével bízott meg. Naimanország khánja Taiyang az *Antai* nevű hegyről indult ki seregével és a *Khangkhai* nevű helyen ütött tábort. És midőn a Megerit (Miyeriti) törzs fejedelme *Toto*, a Keredi törzs fejedelme *Alin*, a *Tisiweila* (?) törzs fejedelme *Khódu Khówa*, a *Biyheidsi*, *Doluban*, *Tatár*, *Khadadsin* és *Szadsio* törzsek seregei egyesültek, igen hatalmas sereg állott elé.

Ugyanakkor Temudsin hadsorából egy sovány ló megvadulva elszaladt és a Naimanok táborába ment. Ezt Taiyang khán látta és a néppel tanakodva így szólott:

»A mongolországi ló mindig sovány; csaljuk be tehát azt az ország belsejébe s ott fogjuk meg.« E beszédre az alvezér Khóli-szubacsi így felelt: »A mi előbbi Wang-unk oda, a hol támadt, vitézerővel bevágott, de vissza nem tért; s a lovat farkánál, az embert hátulról fogni és az ellenséget hátulról támadni nem szokta volt. Ha most naponként és hónaponként halogatva fogjuk a dolgot, valóban nem annyi-e mint félni, ha pedig valóban félünk, miért nem hoztuk el a fejedelemnéket, hogy azok kormányozzanak?« Taiyang megharagudott és lovat ugratva kiment, hogy támadjon. Temudsin öcscsét Khaszart a közép sereg fejévé tevén, támadást parancsolt. Ugyanakkor egy *Szamukho* nevű egyén Taiyang khánhoz jött volt meghódolni. Midőn Temudsin sergét egészen rendezettnek látta, barátaihoz így szólott: »Mikor régen a Naimanok serege győztes volt, a mongol sereg olyan volt, mint a birka hasában levő bárány, a melyet bőrtől, körmöstől együtt megehetőnek szokták mondani; de a hogy most látom a mongol sereget, az alakra és erőre nézve a régítől különböző.« Ezt mondva vette a Naimannál levő embereit és elfutott. Ama nap Temudsin serege a Naimanország seregével addig

harczott a mig beesteledett és Taiyang khant elfogva megölte. Az összes törzsek serege mind zavarba jött és éjjel futással menekülve egy szűk szorosban megtorlódtak s nagyobbbrészt elvesztek. A megmaradtak másnap Temudsinnak meghódoltak.

A Doluban, Tatar, Khadasin és Szadsiu négy törzs népe önkényt hódolt meg Temudsinnak. Eredetileg a Naimanország khánja Taiyang, *Weiu* (Uigur) ország Tata Tungo nevű emberét tiszteletből főnökké tette és arany pecsétnyomóját átadván neki, a kincstárt reá bízta volt.

Miután Temudsin a Naimanországot elpusztította, Tata Tungo az arany pecsétnyomót megtartva épen menekülőben volt, de Temudsin egyik katonája őt elfogta. Temudsin Tata Tungohoz így szólott: »Taiyang khan országa és népe mind az enyém lett, a pecsétnyomóval hová mensz?« Tata Tungo így válaszolt: »Az elfoglalt helyet végig megtartottam s most megyek régi uram keresni, hogy e pecsétnyomót neki átadjam.« »Te, mondá neki Temudsin, úgy látszik őszintén ragaszkodó ember vagy; de, kérdé őt megint, e pecsétnyomót mire használni?« Tata Tungo így válaszolt: »A kincstári bevetelnél és kiadásnál, a becsületes embernek megbízás adásnál s általában minden dolgot annak használata által hitelessé tehetni.« Temudsin azt helyesnek találta és Tata Tungo-t maga mellett marasztotta és attól fogva minden rendeleti iratra pecsétet nyomni Tata Tungo tisztje lett. Temudsin ugyanattól kérdezte, ha tudja-e az ő eredeti országának írását és törvényét? Tata Tungo a magában tudottat mind eléterjesztette. Erre Temudsin Tata Tungo-t megbízta, hogy minden fejedelmet a Weiu (Uigur) ország írására és nyelvére meg'anítsion.

Miután Temudsin ismét a *Megerit* törzs meghódítására ment, e törzs fejedelme, *Toto*, menekülve Taiyang Khan bátyjához, *Buluio* (Bulugio?) Khanhoz ment. Annak alattvalója egy *Dair Uszôn* nevű ember, az ő leányát Temudsinnak hozta ajándéknál és meghódolt, de ismét elpártolt; a miért is Temudsin *Bulukhôn* és *Czenbe* nevű két tisztjének serget adva, őket az ellen küldötte, a kik azt megdúlva a nyugalmat helyreállították.

A Kékes ökör évében (K. u. 1205.) Temudsin serget gyűjtve, a nyugatra eső Khiya ország meghódítására ment és *Lidsili* földvárát megtámadta és bevette; *Loszicsing* városát megtöltő népet kifosztva és tevét, lovat nagy mennyiségben zsákmányúl véve, visszatért. A *Tanguni* családból származott egy Szakhan nevű ember, a ki bátor és tekintélyes volt, mint senki. Ez gyermekkorában juhokat őrizve, botját a földbe szúrta és sapkáját annak hegyébe téve, az előtt letérdelt, leborúlt és énekelve tánczolt. Temudsin vadászatra menve, ezt meglátta és cselekedetének okát kérdezte. *Szakhan* így felelt: »Mikor egyedül vagyok, azt tisztellem, a min

a sapka van; ha ketten vagyunk, az öregebbet tisztelem; mivel pedig most én egyedül vagyok, a sapkát tisztelem. De még ezelőtt hallottam, hogy egy nagy ember jó, azért a tisztelegés módját előre gyakorlom.« Temudsin csodálkozott és Szakhánt magával vive, hazatért. Otthon nőjéhez, Guwang Siyan fejedelemléhez így szólott: »Én ma vadászatra menve, egy kitűnő fíjút találtam, jól vigyázz reá« s azzal a nevének átadta. Szakhan megnővén, Temudsin az ő családjából egy Khôngdsilaszi nevű hölgyet adott neki feleségül. Szakhan egyszer útaztában elfáradt s midőn a fűn aludt, egy kukuk madár melléje jött és szólott. Szakhan erre megharagudva, fogta a csizmáját s midőn a madárhoz akarta vágni, a csizmájából egy kigyó esett ki. Szakhan hazatérve, Temudsinnak az esetet elbeszélte, a ki erre így szólt: »A kukukot az emberek mind gyűlölik, de reád nézve az öröm nemtője, erre gyermekeidet és unokáidat tanítsd meg s a kukukféléket meg ne öld.«

Temudsinnak, mint nagy Khannak uralkodási első éve a Vörös-Tigris (K. u. 1206.) nevű, a mikor az összes kis-kánokat és előkeleket összegyűjtötte és a 9 fehér zászlót kitűzve, az *Onon* (Wanan) folyó forrásánál a nagy-káni trónra ült. Az összes kánok és előkelek egybegyűlve, Temudsinat fölemelték és *Csinggisznek* nevezték el. Csinggisz kán az ő két tisztjét, Bordsit és Mukhölit bal és jobb oldalú szárnysegédekévé téve, így szólt hozzájuk: »Urak, a ti tiszteitek nagy, mert a mint én föllogom, ti a kormány szekerének két rúdját teszitek, reám nézve pedig a két váll vagytok, viseljétek magatokat úgy, mint eddig és szíveteket meg ne változtassátok.«

Ugyanazon év az Arany (kin-) kánságban Dsang-Dsung kán Tai-ho-nak mondott uralkodási idejének 6-ik éve volt. Csinggisz kán még ezt mondotta: »Én Belgütei erejével és Khaszar ijlvési ügyességével a világot meg tudom hódítani. Csinggisz tehát sereget gyűjtve, a Naiman megdülésére ment; ennek Khanja, *Buluio*, az *Uluda* nevű hegybe ment volt vadászni, ott fogták őt meg s onnan hozta magával. Taiyang Khannak fia Csöi-Csuyoi Khan, Toto-val együtt a Yeldisi (Irtis) tolyóhoz menekült. Minthogy régebben az Aranyország uralkodóháza a Csinggisz kán családjából való *Siyan Bukhai* kánt megölette volt, Csinggisz bosszút akart érte állani, de éppen akkor jöttek emez ország vezérei meghódolni, ezt mondva: »Aranyország kánja, *Dsangdsung* döllyfös, dicsekvő s a mellett kegyetlen és czivakodó.« E beszédre Csinggisz kán tanácsot tartott s abban állapodott meg, hogy megdúlni nem akarhatja, mert a nem sikerülés miatt fél s így seregével nem mozdult.

Csinggisz kán uralkodásának második éve a Vöröses-Nyúl éve. (K. u. 1207.) Ebben ő Khiyaországot támadta meg és Walukhai városát elfoglalta. Midőn ez évben Csinggisz kán Antan és Büüle nevű két embert követül küldötte *Csili Dsiszi* országába, a *Yeidiyei-*

Inali és az *Alitiyel* (Alitir?) törzsek mindketten követet küldve, Csinggisz kánnak kitűnő solymokat küldöttek.

Csinggisz kán uralkodásának harmadik évében (Sárga sárkány éve. K. u. 1208.) ismét a *Meyerit* törzsnek Toto és Csioi-Csuyoi kánjai meghódítására ment; s midőn a Waila törzs Csinggisz kán előcsapatával találkozott, csata nélkül meghódolt. Csinggisz kán e törzs népét előcsapatá tette s annak útmutatása mellett folytatta útját. Az Irtis folyóhoz érve a *Meyerit* törzset legyőzte és tönkretette, a mikor is Toto nyíl által találva meghalt; Csioi-Csuyoi kán pedig a *Csidan* (Kidan)-országba menekült.

Uralkodása negyedik esztendejének, a sárgás kigyó évének (K. u. 1209.) tavaszán az Uigur (Weiyuel)-ország népe jött Csinggisz kánhoz meghódolni. Miután pedig Csinggisz seregével a *Khosi* nevű vidékre ment, Khiya-ország fejedelme *Lian Csuwan* az uralkodásban őt követő fijának serget adott és ez Csinggisz kán seregével szembe jött, de Csinggisz megtámadta, legyőzte és a Khiya-ország fővezérét *Gao Liyang* herceget elfogta, s midőn ez ország *Ulakhai* nevű városát elfoglalta, *Sibiszi* nevű előkelő hivatalnokot is elfogott. Midőn seregével visszavonulóban volt Khiya-ország *Imen* nevű szorosát elfoglalta, a Khiya sereget legyőzte és Weiming Liyan herceget a fővezért elfogta. Csinggisz kán Khiya-ország fejedelmének székvárosát *Dzungsing-fu-t* bekerítette, a folyót a város felé vezetve, a vizet abba beeresztette, mire a víz a műcsatorna oldalát elrontva, a várost elárasztotta. Ekkor a sereg a zárlatot megszüntetve vissza akart térni. Csinggisz az ő főhivatalnokát *Uda-t* beküldötte *Dzungsing-fu-ba*, hogy a Khiya-ország fejedelmét hódolatra szólítsa föl, mire *Lian Csuwan* fejedelem leányát Csinggisz kánhoz küldötte azon üzenettel, hogy vele találkozni akar.

Uralkodása ötödik esztendőjében (a Fehérlő évében, K. u. 1210.) Aranyország Csinggisz kánt megdúlni akarván, az *Uszabu* nevű várost megerősítette. Csinggisz kán az ő *Dsebe* nevű tisztjét küldötte el, a ki Aranyország sergét nagyrészt megölte és kifosztván, keletre ment.

Eleinte Csinggisz kán évi adót fizetett Aranyországnak, a melynek kánja *Dsangdsung* az ő trónutódját *Yondsí-t* Dsingdseo városába küldötte az adóért. Midőn ez az adót beszedve vitte, Csinggisz kán összetalálkozott vele, de nem köszönt neki. Ezért *Yondsí* hazatérve Csinggisz kán megdúlására készült, de e közben Dsangdsung meghalt és utána *Yondsí* következett a trónon. Aranyország követe a trónváltozást tudató iratot Csinggisz kánhoz vive azt követelte, hogy Csinggisz kán az iratot térden állva vegye át. Ez kérdezte a kövertől, hogy ki lett az új kán? S midőn Aranyország követe azt felelte, hogy a trónutód: Csinggisz kán azonnal előre lépve köpött és így szólott: »Én azt gondoltam, hogy a Középország

kánja égi lény, holott az ilyen buta! Hát én miért mennék hódolatára?» S ezt mondva és lovát fölfékezve visszament. Aranyország követe visszatérve, eme beszédet elmondotta *Wei Szu* király nagyon megharagudott és föltette magában, hogy Csinggisz kánt, midőn ez ismét adót hoz, megöli. Ezt megtudva Csinggisz kán az Aranyországba járást megszakította és seregét rendezve erősítette.

Uralkodása 6-odik (a feheres bika K. u. 1211.) évében Csinggisz kán *Csiyei Luliyán* (?) nevű folyónál tanyázott. A nyugati határról a *Khalalu* törzs fejedelme Aszilan Kan Csinggisz kánhoz jött meghódolni, valamint az *Uigur* (*Weyu-el*) ország fejedelme is. A második hónapban Csinggisz kán az ő tisztségét, Dzabart Aranyországba küldötte, de azt ott nem fogadták s így Dzabar visszatért. Aranyország népe a Dsioi-Yung-Guwan nevű szoros erősségébe bizva, a szoros kapuját vassal erősítette meg, száznál több helyre téve vas-kapcsot. Aranyország vezére *Ding-Siowei* nagy sereget gyűjtött és Yei-ho ling hegy mögött állította csatarendbe. Csinggisz kán Szakhan nevű tisztségét küldötte, hogy az ellenségről hirt hozzon. Szakhan kémszemlére ment és onnan visszatérve így szólt: »Az ellenség lovassága gyengén mozog, félelemre nincs okunk.«

Erre Mukhóli nevű tiszt így szólott:

»Az ellenség serege sok, a miénk kevés s ha erőnk a végsőig feszítve nem támadunk, nem könnyen győzhetünk.« Sezt mondva, azonnal a vitézebb sereggel nagy ordítás közt az ellenség sorába vágatott; Csinggisz kán is az összes csapatokkal szintén rohanva támadott és az Aranyország seregét legyőzve, 100 li távolságig űzte. Ezután csakugyan Dasuili, Jung-Siyan és Lisiyan városokat elfoglata. Az Aranyország ismét sereget adott *Tudsiszi-Dzung* és *Busan-Kai* nevű két tisztekné, a kik *Uszabu* falait megerősítették. A Mongolok részéről Mukhóli és Dsebe nevű tiszték sereggel ott megjelenve hirtelen támadtak; *Tudsiszi Dzung* serege legyőzetvén futással menekült.

Gao-bao-ioi nevű egyén a sereggel Mukhólihoz jött meghódolni. Mukhóli Gao-bao-ioit magával vive Csinggisz kánnal találkozni ment. Midőn Csinggisz kán Gao-bao-ioi-tól a *Dzung-Yuwan* szoros bevételének módjáról kérdezősködött, ez így felelt: »*Dzung-Yuwan* helynek erőssége nagy és hatalmas, s azért bevetele könnyű nem lehet; a nyugati és keleti államok népei erők és vitézek, előbb hódítsd meg azokat s azután felhasználhatod őket. Még később Aranyország megszerzése is mindenesetre kívánatos. De, tevé Gaobao még hozzá, valamely birodalom újból való alapításánál új törvényt is kell hirdetni.«

Csinggisz kán e beszédet elfogadva csakugyan ötféle törvényt hozott, nevezetesen: Hadjárat alkalmával, a kihágást tevő embert nem ölni meg, hanem csak a súlyos büntényt elkövetőt; azonkívül egyéb csekély hibát köllőleg megvizsgálás után kell büntetni; a had-

sereget képező Mongolok mindenike vértet öltön; a Kinaik közül pedig, ha három férfi 4 czing területű mezővel bir, csak egy öltön vértet; 15 évnél nagyobb korú ember férfi számba megy, de a 60 évnél idősebb nem számítódik; mind Buddha mind Tao vallásának papjai az országra nézve haszontalanok, mert a népet elrontják, ezért törvényesen meg kell őket szüntetni.

Mindezen törvények a Gao-bao-loi által eléadott beszéd tartalmát képezik. A nyolczadik hónapban Csinggisz kán az Aranyország seregét Khiowan-ping tartományának *Khóikho-Csuwan* nevű vidékén legyőzte. A 9-ik hónapban Desing-fu városát foglalta el és Dsisiyung-Guwan szoroshoz érkezett, a szorosban 100 li (1 Li 578.3 m.) távolságnál lejjebb nem mehetvén, Csinggisz kán Dzabart elé hivatta és tanácsot kért tőle. Ez így felelt: »E hely megett egy sötét erdőben egy keskeny út van, a melyen lovon ülve csak egyenként mehetni; én régebben mindég azon járogattam. Most a sereggel lárma nélkül elindulunk, egy éjjel éppen a szoros kapujához érünk.« Erre Csinggisz kán Dzabart kalauzúl véve, nap lenyugtával a mély úton megindult és ment; virradat után az egész sereg egy sík mezőre érkezett és a déli nyíláson bevonult. A réztányér és dobszó mintha az égből szállott volna, az aranyországiak még aludtak és semmiről sem tudtak s így a hirtelen megérkezés miatt megijedve, ellent sem tudtak állani. A szoros elfoglaltatott és az azt védő vezér futásnak vette a dolgot. A Mongolok Dsebe nevű tisztje azonnal bevonult a szorosba és *Dzungdu* (Peking) városnál állott meg. A tél 2-dik hónapjában Dsebe ismét az Aranyország lötenyészítő telepét támadta meg és a lovakat magával hajtva tért vissza.

Csinggisz kánnak fiai *Dsucsí, Csakhatai*, (Csagatai) és Üge-tei (Ogudei?) a sereget megosztották és Aranyország *Yonnei* tartományába rabolva beütöttek és *Tung-Sing, Usu* stb. városokat elfoglalták. Mikor e télen Csinggisz kán az Aranyország éjszaki határánál tanyázott, Liobelin és Csangu hódolatra jöttek.

BÁLINT GÁBOR.

Berzsenyi esztétikai és kritikai munkássága.

(II. közlemény.)

Nem vitatjuk, volt-e, nem-e döntő hatással Berzsenyi további gyér költői munkásságára a Kölcsey fennebb tárgyalt bírálata, e helyett áttérünk inkább irodalmunk ama jelenségére, a mely »sonett-háború« név alatt ismeretes.

Kisfaludy Sándor, a ki Petrarcanak beható tanulmányozója volt, az olasz költő műformáját is szerette volna átültetni nyelvünkbe. De mivel egyrészt sokkal önállóbb magyar költő volt, semhogy annak eredeti alakját megtarthatta volna, másrészt pedig mivel kísérletei közben arról győződött meg, hogy az átültetés csaknem leküzdhetetlen akadályokba ütközik, letett szándékáról s megteremtette a maga kedvére való Himty-szakot, megtartván a Petrarca-féle alaknak, a sonettának, belső formáját, de magyar ruhát adva reá. Különben már Csokonai is írt sonettákat, de ezek nem feleltek meg szigorúan az eredeti műformának s egyrészt maga is abban hagyta a sonett művelését, másrészt követői sem akadtak.

Kazinczy egyfelül a Petrarca olvasása, másfelül pedig a német költés alapos ismerete, különösen Bürger példája és Voss fejtegetése révén először jutott arra a gondolatra, hogy sonettet magyar nyelven is oly sikerrel lehet írni, mint akár olasz, akár francia, akár német nyelven. Azt ő sem tagadta, hogy nehézségekkel kell megküzdenie, mert e formához csak tiszta, szép csengő rímek illenek, továbbá a dal sorainak száma, a rímek elhelyezése szorosan meg van szabva, hanem azért nem riadt vissza a nehézségektől.

Kazinczy a magyar nyelven első kifogástalan sonettet, »Az én boldogítóm« címűt, közölte 1809-ben Kis Jánossal, Virág Benedekkel s ezeknek nagyon megnyerte tetszését, s közölte egyebek közt Berzsenyivel is, ellátva a sonettra vonatkozó magyarázatokkal s egy második sonettel, »A sonetto« cíművel, a melyben a sonettel magával festeti a műformát. Tudni akarta Berzsenyi véleményét is.¹⁾ Berzsenyi válaszolt is s ráadásul elküldte »A sonetthez« című költeményét, a melyet egy részt a műalak dicsőítésére, más részt meg Kazinczy magasztalására írt abból az okból, hogy oly szépen,

¹⁾ Lev. Berzsenyihez 1809 május 25.

csinosan dalolt abban a műalakban. Lehet, hogy Berzsenyi csak a Kazinczytól elsajátított udvariasság folytán irt elismeréssel a sonett-ről, lehet, hogy az időben még csakugyan érzett némi vonzódást a nyugati versformák iránt, de annyi tény, hogy többé a sonett-ről nem ismerjük véleményét egészen addig, a mikor a Kölcsey bírálatra megírta az antirecensió első alakját, a melyből e részt főntebb közöltük s a melyben határozottan elítéli a sonettet, mint a mely a költői tehetséget olyan keretbe szorítja, hogy le kell mondania a természetességről.

Ez az ítélet Berzsenyinek abból a felfogásából származik, a melylyel általán a rimes-mértékes verselés iránt viselkedik s a melyre nézve részletesen nyilatkozott *A versformákról* című értekezésében. E műve a Tudományos Gyűjtemény 1826. IV. 85—99 lapjain jelent meg, megelőzőleg kikérvén művére Döbrentei véleményét.¹⁾

Értekezésében a versformáknak három nemét különbözteti meg. Ezek: a görög, a rimes-metrumos és metrumtalan rimes forma. Minthogy pedig ezek valamennyien divatban vannak nálunk, helyén valónak tartja annak vizsgálatát, hogy melyik szebb és jobb egy részt önmagában véve, más részt pedig és különösen a maga nyelvét illetően.

A vers nem levén egyéb, mint az ének vagy táncz természetét követő beszédforma, tehát a költészetnek külső részei, eo ipso alája van rendelve annak a legáltalánosabb eszthétikai törvénynek, a mely nem egyéb, mint az aristotelesi definitió: »a természet szép követése« vagyis »a mi az embernek és az emberiséget illető dolgoknak legfőbb karaktereikkel és céljaikkal öszveillik.« A természetet szépen követni pedig nem egyéb, mint szebbítve követni, de, látnivaló, csakis a főbb vonásokban, mert a minden oldalú szebbítés »természetlenséget,« a minden oldalú követés pedig »majmolatot« ad, ennél fogva a szebbítésnek és követésnek legfőbb törvénye az egyszerűség.

A görög forma, minthogy az ének természetét követi, meg egyezik az ember legtöbb törvényeivel is, t. i. a józan középszerűséggel és a szabadsággal. Tudjuk, hogy a görög forma mily szabad természetű, s mily szabadsággal használták a görögök.

A metrumtalan rimes vers követvén az éneket, úgy a meghatározott számú szótagokból álló sorokkal, mint a különféle nyugvó pontokkal és a cadentiákkal, közel jár a görög formához, ép oly egyszerű és szép, s a metrum hiányát bőven kárpótolják a cadentiák.

A metrumos rimes vers azonban elhagyja az egyszerű formát, mert az éneket s a tánczot is követi, két különböző stílust kevervén

¹⁾ Berzsenyi levele Döbrenteihez 1825. június 30 és Döbrentei levele Berzsenyihez 1825. júl 25.

össze. Eltávozik tehát a középszertől, egyszerűtől s a szabadságtól. Bouterwekre hivatkozva említi, hogy a görögök a rimes metrumot ugyanazon okból nem szerették, mint a festett szobrot, mert a két művészet egymás hatását gyöngítette, a különböző két művészet önálló szépségeit nem élvezhette kellőképen a figyelem s a természet utánzása abban már nem utánzás, hanem valóságos majmolás.

A költészet mindenkor csak egyszerű, főbb vonásokban való követést és szebbítést kíván, mert különben vagy majmolva másol, avagy fölöslegest és mesterkélte, vagy pedig természetellenességet szül, a mi ellenkezik a költői képpel, azaz a harmóniás különféleséggel. »Innét van, hogy valamint minden szépnek legfőbb, legközönségesebb alkotója az aesthetiás *egyszerű* és a *középszer*; éppen úgy minden képnek legfőbb legközönségesebb feloldója a szertelenségnek különféle nemei. Ez az aesthetiás *középszer* a poesisban a *közép-pont* és *közép-tető*, hol minden szépnek centralódnia kell, mert ez a *közép-pont* és *közép-tető* maga az ember. Innen van a hellén világ harmóniája, ezért van, hogy a görögök költészete oly egyszerű és szabad.«

De a romantika elfeledte ezeket az elveket s azért vált oly szertelenné, azért vette használatba a rimes metrumot is. Már pedig a rimes metrum nem egyéb, mint festett szobor, mert

1. a rím tönkre teszi a metrumot, e kettőnek egyesítése megzavarja az összhangot; »az aprón lépdező jámbusban és trochaeusban nem oly sikoltó ugyan ennek az ízetlen *leonicumnak* szertelensége és dissonantiája, mint a hágdozóbb metrumokban, de mégis a *leonicum* a jámbusban is csak *leonicum* s nem egyéb, mint szertelen *carricatura*, s a rútnak kisebb grádussa; melynek egész meséje csak az, hogy a *leonicumnak* dissonantiáját a hágdozóbb metrumokban észrevettük és elvetettük, a csenedesebb metrumoknál ellenben nem vettük észre, és azt szépnek tartjuk;« —

2. a költészet komolyságával még inkább ellenkezik a gyermekes majmolás, mint a festett szoboréval;

3. a fül sokkal kényesebb, mint a szem, ezért a fület sértő vers sokkal rútabb, mint a szemet eléggé nem gyönyörködtető festett szobor;

4. a lélek még a fülnél is kényesebb s míg a festett szobornál csak a szobor contourja mázolódik be, addig a költészetben a bemázolt eszmével nemcsak a szem, nemcsak a fül, hanem a lelki világ is részt vesz;

5. a rím külső csengése, zenéje elvonja a belsőről a figyelmet, a költészetet hangicsálássá alacsonyítja;

6. a magyar nyelv nem rendelkezvén kellő szép rímekkel, a rím által elvész a beszéd és gondolatok könnyűsége;

7. a rimes mértékes vers legszertelenebb formája az olasz

sonett. A sonettek »a leggyermekesebb mesterkélésnek, a legczéltalanabb artistai kötélén tánczolásnak igen eleven másolatai s nemcsak a legkikeresettebb békőkban és gyermekes össze vissza kerengésben énekelnek és tánczolnak, de Jean Paul szerint, minden bizonynyal elől-hátul tele vagynak csengőkkel.«

Ezzel áttér a metrum hatásának fejtegetésére.

1. A metrumtalan vers és ének között oly ellentét van, a melyet semmi sem hárithat el; ha szándékosan egyeztetik a metrumot az énekkel vagyis a positiós és positiótlan hangzókat az ének szerint idomitják át, akkor nem lesz belőle semmi, ha pedig a kettőt ellenkezésben hagyják egymással, akkor a semminél is rosszabb *dissonantia* keletkezik. Ehez képest a *compositornak* és *poétának* voltaképen egynek kell lennie, csak hogy az iszonyú nyűg volna, »holott Telemann szerint még a kapuczedulát is musákbá lehet tenni.«

2. ha új metrumokat teremtünk, ezzel az éneknek szolgálatot teszünk ugyan, de nem a szavalásnak; ha megtartjuk a régieket, akkor használhatunk a szavalásnak, de nem az éneknek. Szóval vagy egyiket vagy másikat megsértjük. »Ugyanezért, ha nem lehetünk egész muzsikusok, legyünk egész poéták,« a lelket a fülnek alá ne rendeljük soha.

3. Megfoghatatlan, hogy a rímkedvelők nem veszik észre a kétféle stílus ellenkezését, de megérik a metrumot »az ének orkánjában«. Az ének nemcsak a metrumot, hanem az egész beszédet is elnyeli s magával ragadja, máskülönbén pl. a német nem tudná a maga durva nyelvét az énekre alkalmazni.

Mindezeknél fogva a rímes metrumokban semmi jó sincs, hanem van végtelen ízetlenség, nekünk magyaroknak pedig, kiknél a nemzetiséget nagyrészt a nemzeti ízlés teszi, figyelnünk kell a nemzeti szellemre; maradjunk a középúton s ne terheljük a magában véve szépet fölösleges dolgokkal.

Mint e rövid tartalmi ismertetésből látszik, az értekezés sarkpontját a szabadság és középszer teszi, mint oly irányadó elvek, a melyekhez alkalmazkodnia kell a költőnek. Ebből az alaphól kiindulva azt akarja bizonyítani, hogy a rím s a mérték összetérhetetlen valami, mivel a kettőnek egyesülése szárnyát szegi a költő szabad gondolkodásának, eszméi szabad röplének s a költőnek e miatt felül kell emelkednie a középszeren s a szépséget valami túlhajtott alakban kell keresnie.

Az egész fejtegetés, — ez a nyugateurópai versformák ellen irányított hadjárat, — két főrésze bontható.

Az egyikben a mellett szólal föl, hogy a szépet nem kell halmozni; külön-külön szép a rím is, meg a mérték is, ámde a kettő együttvéve, nem hogy összhangot szülne, sőt ellenkezőleg, megza-

varja az összhangzatos szépet s még a festett szobornál is rosszabb. Látni való, hogy ebben teljességgel nincs igaza Berzsenyinek. A szépnek nem halmozása a rímes mérték egyesítése, sőt inkább az újabb nyelvek természetes folyománya, a melyet elfogadott minden kultur nép s nem ütözik meg rajta senki, de senki. A mértékes-rímes versnek „festett szobor”-hoz való hasonlítása is szerencsétlen egy hasonlat. A képfaragás célja ugyanis, hogy az alaknak plasticitásával, tehát magukkal az idomokkal fejezze ki az eszmét. Ha tehát a képírást csatoljuk hozzá, akkor tényleg megzavarjuk a hatást, mert emennek célja a színezés által való hatás. Ámde a mérték s a rim semmi tekintetben sincsenek ellentétben egymással, sőt mivel (hogy Berzsenyi szavaival beszéljünk) a fülnek is, a szemnek is, meg a léleknek is egyszerre tesznek eleget, annál fogva művészi, összhangzatos szép nevére méltán tarthatnak számot. Bizonyára helyesebben jár vala el Berzsenyi, ha inkább azt vizsgálja, vajjon a mértékes rimelés megegyezik-e és mennyiben a magyar nyelv és a zene természetével, s ezt tehette volna annyival inkább, mert ez az elv a költészettel egykorú, sőt már irodalmunkban is akadtak, a kik őt erre figyelmessé tehették, mint *Bacsányi*, a ki kimutatta annak szükségességét, hogy »a poétai rhythmus a muzsikabelivel állandóképen megegyezzen«¹⁾, vagy a terjedelmes vita a Musában Péczeli, Horvát Adám és Toldi között, vagy Verseghy különböző értekezései.

A másik rész azt az elvet tartalmazza, hogy a költői tehetőségnek csak rovására van, hogy rimeljen is, mértéket is használjon. Lám, innen van az a sok silány, rossz verselő, a kik a gondolatnak rovására a forma rabjaivá törpülnek. Bezzeg nem ismerték a rímes-mértékes verset a görögök, meg rómaiak; tudták, hogy a szépnek kárára van. Igaza van abban, hogy a határozott szabályú műforma, mint a sonettó is, megkötheti a kezét egyes költőknek, de csak akkor, ha a költő nem bír vele, a valódi költői tehetségre nézve a forma nem lehet ártalmára a gondolatnak. Abban sincs teljesen igaza, hogy a görögök-rómaiak nem ismerték a rímes-mértékes verset, mert igenis a rim az antik költészetben nagyon gyakran előfordul; de ha mindjárt nem is ismerik vala, abból még nem szabad azt a következtetést vonni, a melyet Berzsenyi, mert hiszen akkor sok költői műformát és műfajt kellene eldobnunk ezen az alapon, a melyek az ókoriak előtt ismeretlenek voltak. Egyébiránt Berzsenyi járatlanságára vall az is, hogy a saját érdekében a görögökre hivatkozik, pedig ismeretes, hogy a görögöknél a nyelv és zene oly szoros kapcsolatban állott, hogy pl. lyrai költeményt zene nélkül nem is képzeltek s a nyelvtanítóknaik egyúttal zeneér-

¹⁾ L. Faludi verseinek toldalékában 1824. 198. köv. 1.

tőknek is kellett lenniök, hogy a musai képzés egyöntetű lehessen. A mit már a leoninusokról mond, ahhoz kevés megjegyzésünk lehet. Berzsenyi nem látta át, hogy a mértékes sorok megzenésítése nagy haladás ugyan, de már az önmagukban véve is zenei minták meg-
rimelése valóságos izetlenség. Toldi Ferencz absurd elve volt ez, a kinek akadtak követői, de már az olyan hexameterektől, a minőkben -- bizonyára sok küzdelemmel — a nemrégiben elhunyt Bálint Gyula Tasso Gerasalemme liberatá-ját átültette nyelvünkre, legfőlebb sajnálhatjuk a sok fáradalmat, holott a mértékes-rimes verset az irodalomnak legnevezetesebb, legirányadóbb forrásából merítették és merítik, t. i. a népköltészetből.

Berzsenyi tehát a nyugateurópai versformák ellen fog fegyvert, de nem bír kellő ismerettel sem a népköltészet, sem a verstan terén. De ő voltaképen a magyar rhythmusnak kell védelmére, a melyet csak ösztönszerűleg érez, de kilejteni nem tud. Saját tapasztalatából veszi észre azt, hogy a nemzeti rhythmust nem lehet sem az antik, sem a modern szabályokhoz viszonyítani, mert annak különleges, valemennyi mástól elütő szabályai vannak, hanem hogy e szabályok, e tulajdonok miben állanak, azt még nem bírja földeríteni. Látja, hogy a magyar vers sem nem rimelt iambos, sem nem rimelt trochaios, vagyis hogy akár a franczia, akár az olasz, akár a német versformákat nézi, mindannyinak más törvénye van, mint a mi nemzeti rhythmusunknak, csak hogy még nem hatott a dolog mélyére, nem jutott el a népköltészet tanulmányozásáig, csupán azt az egy igazságot tudta és merte kimondani, hogy a magyar rimes vers nem lábak, hanem puszta sormetszet szerint idomul.

Nem csekély mértékben működött közre arra nézve, hogy Berzsenyi nem bírta kellően kifejezésre juttatni azt, a mi lelkében szűnyadott, az a körülmény, hogy bölcséleti fogalmak útján akart eljutni a nemzeti vers jogosultságához, ebből aztán helytelen következtetésekre tévedt, midőn szintén bölcséleti úton kelt ki a nyugateurópai versformák ellen. Mint Almási Balogh Pál jutalmazott pályaművében, a mely a hazánkbeli philosophia történelmét adja, ott, a hol az eszthétika körébe vágó művekről szól, helyesen mondja: »Berzsenyi Dániel a' versformákról aesthetikai vizsgálódást írt, melyben a' szép művészetek' legfőbb, legközönségesebb törvényit Aristoteles szerint, a' természet' szép követésében helyezteti.«

Berzsenyinek verstani és esthétikai nézetei nagyon szűkkörűek, egyoldalúak s mégis szigorúan ragaszkodik hozzájuk. Éppen ebből származott, hogy nem tud külömbiséget tenni a mértékes és rimes versek között, nem érzi ki, hogy a mértékes vers idomai valóságos márványból vannak, a melyen legfőlebb gyöngé mázolás a rim. Egyoldalúsága alapirányának természetes következménye, a mennyiben kizárólag a klassziczizmusnak tulajdonított abszolút becsét, pedig

mint Erdélyi helyesen mondja: »Ha mindazon lépések, melyek túlvittek mégis rajta, romlásra vitték volna irodalmunkat, úgy ma nem volna irodalom.«

De kétségtelen érdeme az, hogy a nemzeti izlés jogosultsága, a nemzeti rhythmus mellett tör ládsát; értekezésében először veszi védelmébe a nemzeti versidomokat, erősen hangsúlyozva, hogy: »a nemzetiségnek nagy része a nemzeti izlés« és egyúttal ennek példáit adja oly költeményeiben, mint a Szerelem, Levéltöredék, a melyeknek jelessége előtt Kölcsey is meghajlott s a melyek bátran sorozhatók Arany vagy Petőfi nemzeti rhythmusú költeményeivel egy rangba. Hanem esztétikai nézetei visszhang nélkül röpültek el, sem a korabeli olvasók, költők, sem az utódok nem szegődtek hozzájuk s így a rímes-mértékes vers ellen való fölszólalásának csupán negatív eredménye volt, a mennyiben irodalmunkban heves polemiát támasztott, a mely azonban nem neki, hanem az ellenkező nézetűeknek adott igazságot azáltal, a hogy nyugateurópai versformák teljes jogosultságot nyertek irodalmunkban.

Berzsenyinek további működése az Akadémiához vezet.

Az Akadémia, vagy mint még akkor nevezték: »Nemzeti Tudós Társaság«, 1830. november hó 17-én választotta meg első vidéki rendes (fizetéses) tagnak 300 frt évi díjjal s az erről szóló okiratot 1831. február 21-én állították ki.

Berzsenyire rendkívüli hatással volt e választás. Egy idő óta az esztétikai kérdések felé fordult figyelmét e körülmény immár teljesen lekötötte. Kizárólag ez irányú munkásságra adta magát. Elhatározta, hogy most már csakugyan ír valamit, »mivel becsülete kívánja valaminek valahára kiadását,« csak azért fogom felvenni a tiszteletdíjat, hogy budapesti barátaim között a közügyre költ-hessem el.« Annyira igénybe vette e nemű foglalkozása minden, de minden idejét, hogy midőn Döbrentei az Esmeretek Tárába való működésre szólította föl, kijelentette, hogy sajnálatára, nem tehet eleget e kívánságának, mert esztétikai tanulmányai teljesen elvonják mindentől, »még sok dolgom lesz ezen hetvenhétszer megátkozott aesthetikázással«.

Saját munkáján kívül csak a nemzeti színügy iránt érdeklődött s Döbrenteivel való sűrű levél váltása közben nem egyszer szólott a létesítendő nemzeti színház ügyében fölmerült kérdésekhez, csakhogy természetesen a maga saját korlátolt fölfogásával, midőn pl. a bírálókat illetőleg azt javasolja Döbrenteinek, »hogy a játszóíi tehetségekre pályadíjak rendeltetnének s a pályabírák a nézők lennének, oly formán, hogy minden főbbrangú néző valami arra rendelt ládába tenné annak nevét, kinek a pályadíjt ítelné.«¹⁾

¹⁾ L. Hon, 1876. 105. sz.

A színházakra nézve óhajtja, hogy azt egyenesen »városi épületbe« kell iktatni. Ám e kezdetleges fölfogás ellenére hévvel buzgott a színügy iránt, sőt, jöllehet első kísérlete ez irányban nem sikerült, most mégis ezt írja Döbrenteinek: »Már gondoltam egy kinyitó jätéket, mely a magyar öltözeteket Attilától korunkig kimutathatja, csak szabónk legyen, ki azoknak az ideális pompát meg tudja adni.«¹⁾

Tervbe vett munkájának megírása sok nehézségbe került, mert a szükséges kútforrásokat sem az apja, sem a saját könyvtárában nem lelte föl. Ép ezért 1831. februárjában az Akadémia nagygyűlése után Pesten akart letelepedni főkép azért, hogy ott a kéznél levő könyvtárakból kivegye és áttanúlmányozza azokat a műveket, a melyek készülő dolgozataihoz szükségesek. Csakhogy a Pestre költözésben megakadályozta az országszerte dühöngő kholera. Ez időben így ír: »Engem csak az kínoz, hogy sokat akarván tenni, ennyire késtem munkáim kiadásával, melyeket csak Pesten akarek holmi könyvek megtekintése után elkészíteni. Most mióta látom e reményemnek ismét füstbe mentét, eleget iparkodom a tisztázással s »Poétai harmonistikámnak« már csak harmadik része van hátra, »kritikai leveleim« pedig úgy vannak, hogy azokon könnyen el-mehetsz.«²⁾

Berzsenyit ugyanis az Akadémia hivatalosan fölszólította volt bírálótok írására, melyeket a Tudománytárba szántak abból a célból, hogy így a nagy közönségnek legyen alkalma némi útmutatást szerezni az újabban megjelent művekről. Hanem mikor a Tudománytár alaptervezetét megállapították, a többség véleménye az volt, hogy a bírálati részt el kell hagyni belőle. Így aztán Berzsenyi is visszavette a *Bírálatok* kéziratát, a melynek tartalma a következő.

I. Kisfaludy Károly *Auróra*-jának 1831-diki kötetéről, a melyet különben nagyrészt már Bajza állított volt össze, sok elismeréssel szól, de ne nem hallgathatja el kifogásait sem. Kovács Pál 'Vizkereszt'-jében megdicséri az előadás elevenségét és természetességét, de hibáztatja azért, hogy néhol a falusi mulatságok rajzában gyermekes. A Wesselényi fordította műveket azért emeli ki, mert belőlük »a legszebb életphilosophia szól hozzánk.« Trattnertől 'A házasság égben kötöttik' szellemes elbeszélés, élénk jellemfestéssel, előadásában egyesül 'a tudós és nagyvilági nyelv'. Czuczor két heroidáját tökéletesnek mondja, csak a 'kémelve' kifejezést szeretné törölni, mivel az értelmet meghamisítja és gyermekessé teszi. Bővebben szól Vörösmarty két eposáról, u. m. a *Rom*, *Délsziget* címűekről. Mint jeles műveket említi Kölcsey *Zrinyi énekét*, Vörösmarty *Éjtéli házat*, *Szigetvár*-ját s Kisfaludy Károly *Dal*-át.

¹⁾ L. Kelet Népe 1876. 125. sz.

²⁾ Lev. Döbrenteihez 1831. aug. 8.

Végül a kötet nyelvét műveltnek, csinosnak mondja, de hibaúl sorolja föl, hogy az *effacsar* és *elesavar* ige Wesselényi fordításában össze van zavarva, hogy Czuczornál a *hév gyöngyű könynyűk özönében* sérti a jó hangzást, hogy Vörösmartynál *lód van lovad* helyett, Kazinczynál *fellefe* van *felféle* helyett, *szeretette* van *szerettetve* helyett, Trattnernél *bátyjaink* *bátyáink* helyett, *hagyj ítélje meg* van *hadd ítélje meg* helyett.

Hogy Berzsenyinek inkább ösztönszerűen, mint kellő tanulmány folytán némely ítéletében igen helyes érzéke volt, azt az itt közölt példák közül különösen mutatja a *Rom*-ról való nyilatkozata, a menyiben e műben az emberi életnek s az emberiség változó örömeinek rajzát látja, sokkal helyesebben ítélvén meg ilykép a munkát, mint Toldy, a ki vágyaink mérsékletét találja benne. A romantícizmusban úszó rémregényes és rejtelmes históriát természetszerűen itéli el a klasszikus világ híve. Abban pedig éppen nem lehet igazat adnunk, hogy a Vörösmarty *alunna* kitejezése helyett jobb az alúl, holott alól-t kellett volna ajánlnia, *hijazik* sem fogadható el *hiányzik* helyett s valóságos furcsaság *éber* helyett *ébrénk* vagy *ébrény*.

II. Az Auróra 1832-ik évfolyamáról mindjárt eleve örömmel jegyzi meg, hogy Bajza szerk. sztésében megmaradt az »Almanach« a régi magaslalon. Itt már élesen ri ki, mennyire nem nyelvész Berzsenyi, hogy a *megette* helyett *mögötté-t* javasol a johangzás végett s a kétértelműség kikerülése czéljából, *tisztelői* helyett *tisztelőji-t* részint a kétértelműségre való tekintetből, hogy a melléknév ne legyen egyúttal főnév is, részint pedig a johangzás kedvéért. Ilyen tévedések óriási számmal fordulnak itt elő (*felette* helyett *fölötte*, *legveszélyesebb* helyett *legveszélyesb* a monotonia kerüléseért; *rőt* csak gúnyos értelemben használható, *leve*, *teve* helyett jobb *lón*, *tón*; *tagjain* helyett *tagain*, mert a *j* csak a harmadik személyhez tartozik sat.) habár egy-két helyes észrevétel itt is akad (pl. *magos* helyett *magas*, *holmiaink* helyett *holmink*.) Azután egy pár tanácsot ad a költőknek: 1) *hűm*, *hóm*, *szűm* s hasonló szavak csak szükségből, ritkán használandók; 2) a nehezen érthető új szavakat, valamint az elavultakat magyarázzák meg; 3) maradjanak meg az ó klasszikus irány mellett, kerüljék a szertelen újításokat és a mysticizmust. Az 1) és 2) észrevételt aláírhatjuk ma is, de már az utolsó oly dolgot feszeget, a mely fölött ügyis hiába akart pálczát törni Berzsenyi, a romantícizmus behatott az irodalomba és mindinkább kiszorította a klasszicizmust. A sok helytelen megjegyzés után részletesen foglalkozik Vörösmarty *Két szomszéd vár* ával, a melynek nyelvét erővel és kellemmel teljesnek, az egész előadást sikerültnek mondja. De megütözik az emberietlen és kevésbé természetes tárgyon s ajánlja a szerzőnek, hogy

vagy a nemzeti szent harczból vegye tárgyát vagy, ha újat költ, kerülje a kannibalságot, írjon keresztyén bölcséletünknek megfelelőbbet. Nem fejtegetvén itt ei nem fogadható megjegyzéseit e műről (hogy pl. költői rajzban nem szabad borról, ivásról, evésről beszélni,) igaza van Berzsenyinek abban, hogy Vörösmarty itt nagy szabadsággal él a hexameter használatában, midőn a két mássalhangzó előtt a hangzót rövidnek véteti, sőt azt sem lehet tagadni, hogy a mesterien tragikus felfogás, az erős jellemrajz, a művészien szőtt egységes cselekvény, meg a tárgyias előadás szépségei mellett egész zordságában, sőt itt-ott szertelenségében is érezzük a romanticzizmust. Nagy elismeréssel van Czuczor heróidjai (Wesselényi Ferencz Szécsi Máriához és viszont) iránt, a melyekben sok báj, természetességet, könnyedséget talál. Számos költeményt emel ki Kölceytől, Bajzától s másoktól, de a mértékes-rimes verselés ellen is keményen kikel s határozottan elítéli úgy általában, mint különösen a sonettet, a melynek mesterkélését nem győzi kifogásolni.

III. Kovacsóczy *Nefelejts*-ében (1832.) kevesebb dicsérni valót talál. Az alaptalan kifogások (*előbb* helyett *előbb*, *kalandjaim* helyett *kalandaim*, stb.) mellett akadunk itt talpraesett megjegyzésekre is (*elésem* helyett *elibém* vagy *előmbe*, *magát hirteleníteni* helyett *hirtelenkedni*) Legjobbnak tartja Kazinczynak gróf Kornis Mihályhoz szóló költeményét, a mely, úgymond, kiválik a sok mesterkélts és érthetetlen hangicsálás közül.

IV. Szedér Fábian *Uraniá*-ja (1832.) ismét megszólaltatja kedvelt eszméjét, hogy t. i. tartózkodjunk a csodálatostól, rémregényestől, rejtelmestől. A lyrai költemények nagy részét gyarló kísérletnek nevezi, teljes joggal kel ki a palócz beszédmódnak irodalmi használata ellen, Guzmics Vak Bélájában sok szép gondolatot, jeles előadást lát, de nem egy kifejezést ró meg s ismertetését ismét a sonette ellen való kifakadással végzi.

Berzsenyi ezekben a bírálatokban voltaképen mint a klassziczizmus embere szólal meg, a ki sehogy sem akar belenyugodni abba, hogy az imádtá eszmét lerántják piedestaljáról és mást, újat, neki nem tetszőt tesznek helyébe, t. i. a realist és romantikust. A tárgyias költészetről nincsen teljesen tiszta fogalma, de a lyrai költemények természetét alaposan ismeri, nyelvészeti fejtegetései nagyjában mosolyra készítetnek, de midőn a nyelv energiáját és széphangzását nyomatékkal hangsúlyozza, egészen helyes úton jár.

E bírálatokat tehát nem lehet egyszerűen elítélni, mert sok jóra való nézetet, ma is érvényes igazságokat rejtenek magukban és bár Berzsenyi szűkkörű képzettsége lépten-nyomon előre tolakodik, itt sokkal józanabb elvekkkel, helyesebb fejtegetésekkel találkozunk, mint a Kölcey ellen írott antirecensióban.

Dr. BOROSS GÁBOR.

Irodalmi Szemle.

Kuín Géza gróf. *Relationum Hungarorum cum Oriente gentibusque orientalis originis historia antiquissima.* Kolozsvár, 1893—5. Két kötet. N. Sr. 285 és 230 lap. Ára 5 frt.

Folyóiratunk 1893-ban a 344. lapon a második kötet megjelenésének idejére ígérte „a nagybecsű s ebben a tekintetben legteljesebb forrásmű” ismertetését. A második s utolsó kötet megjelent; ezt az ígéretet tehát be kell váltani.

Ez a két kötet az Altai-hegyektől Magyarorszáig kíséri a magyarokat s khinai, mongol, perzsa, arab, török, orosz, görög, egyúttal azonban hazai és nyugat-európai írók nyomán állítja egybe a Kelettel s a keleti származású népekkel való érintkezéseik történetét.

Fölkeresi a magyarokat, midőn az Altai-hegység nyugati vidékén (I. 9—28.) húnokkal s más török-népekkel időztek együtt s hol a Madsarfolyó, Madsar-dagh neve maig is emlékeztet reájuk. Azokat, kik az I. században a hunokkal együtt nem keltek útra, az őshazában még a XV. században is madsaroknak nevezték. A hegedősök csacogásait meg nem vető magyar krónikák után mondja el (I. 29—46.), milyennek képzeltek őseink az első ismert hazát s a fejezet végén is utal reá (46. l.), hogy arról valóságos néphagyományaik voltak. Ezek a hagyományok részben ma sem haltak ki. Johara városa még szerepel a magyar népmesékben.

Jugriában, népiesen Joharában, mely a mai Perm- és Tobolszk-kormányzóságok területén feküdt, már megoszlott a magyarság; az egyik helyén maradt, a másik a húnokkal átment a Káma mindkét partjára, majd megint Jugria déli részeibe tért vissza s részt vett az Európa felé nyomuló húnok sorsában; távoztukkal az Éjszaki-Jugriában lakók nyomultak Déli-Jugriába, 558. táján pedig ezek is átkeltek Baskiria éjszaki részébe, s ott tartózkodtak a VIII. század végéig. A Baskiria déli részeiben s a Volga alsó folyásánál a húnokkal már előbb megszállt magyarok viszont Kazar területre költözködtek át. (I. 47—78.)

A kazarok a Kubán-folyó és a Kaukázus közt levő Alániát jelölték ki számukra. Ez volt tehát Európában a magyarok második hazája, melyben 836—7. tájáig tartózkodtak, midőn Lebediát foglalták el. (I. 79—102.) De nem mindnyájan költözködtek oda, hanem egy

részök megmaradt Alaniában, hol Magyar, Olu (vagyis Nagy-) és Kücsük (vagyis Kiesi-) Magyar és Kumagyar helynevek emlékeztetnek rájuk. Ezek a magyarok 840—1-ben Kis-Ázsiában mint az arabok szövetségesei harcoltak a görögök ellen, 889. táján a Lebediából viszszerő magyarok töredékeivel gyarapodtak s khinai írók szerint még 1223. is Alaniában laktak. (I. 103—114.) Azoknak, kik Zichy kaukázusi expedíciójának komoly czélzatát érteni nem akarják, kétségtelenül el kellene előbb olvasniok Kuún Gézának Alaniáról szóló fejezeteit.

Alaniából a magyarok egy része 837. táján talán azért költözött át Lebediába, (oroszosan a laboda lebeda orosz nevéől Lepedikába), hogy Kazar szövetségeseiket a Kazarok s más keleti népek ellen oltalmazzák. Ezt a Kara-Kazarokkal, vagyis Kabarokkal együtt tették s így velük nemcsak Atelközbe vándorolva egyesültek. 862-ben már Németországban is kalandoztak a dontövi magyarok, kik 889. tájáig tartózkodtak e vidéken. (I. 115—136.) Mivel Konstantinosz a lebediai magyaroknál említi a hét törzsre való felosztást, Kuún Géza is közbe szövi ennek a hét törzsnek ismertetését, még pedig azzal a meglepő észrevétellel, hogy tisztán magyar csak a nemzetnek is nevet adó Magyar (Megyer) törzs volt, a többi pedig az atyafiságos nemzetekből került ki; a Nyék, Kabar, Tarján, Kara és Kazar, helyesebben Kara-Kazár, Kazár, Jenő Székely, Kürtgyarmat, Kuturgur (bolgár) gyarmat. (I. 137—162.) Főkép Ibn Rosteh (és nem Ibn Daszta) nyomán ismer-teti a lebediai magyarok erkölceit, állami, vallásos és katonai intézményeit. (I. 163—181.)

Atelkuzu határainak keresésénél figyelmeztet arra, hogy Ibn Rosteh leírása egybevág a Konstantinoszéval, hogy az A. magyar szó, melyet ma Folyamköznek mondanak s hogy az Atel vagy Etel szót a magyarok a Volgára, Donra és Dnjeszterre egyaránt alkalmazták. (I. 183—201.) Azt, hogy első vezéröket a magyarok A-ben választották volna (I. 203—224.), ha így áll is a köztudatban, nem lehet könnyedén utána mondani. Hosszabbra teszi az Atelkuzuban tartózkodás idejét is; pl. azt fejtegeti, hogy a magyarok Arnulf meghívására Morvaországba 892-ben tett becsapásuk után A-be tértek vissza, 894. onnan csaptak be Pannoniába, 895. Bulgáriába rontottak, ott 896. három csatát nyertek, 897. átkeltek a Kárpátokon, s 898. elfoglalták mai hazájokat. (II. 1—67. l.) Egészben véve tehát Salamon Ferencz chronológiájához áll legközelebb.

Ezzel végzi a magyarok költözködésének történetét. A ki megtekinti azt a térképet, melyet Marczali mellékel erről a millenaris történethez, látni fogja, hogy az eltérés feltűnően nagy; másrészt azonban el kell ismerni, s ez e munkának egyik főeredménye, hogy a költözködés irányát Kuún Géza gróf az eddigiéknél elfogadhatóbb módon jelölte meg. Természetes, hogy a részletekhez szó fér; pl. valószínű, hogy Lebediából átkelve, Kiev ostroma után két részre vált a magyarság,

egyik éjszaknyugat, a másik dél felé keresvén hazát. A költőzködésnek ilyes dualismusát a K. G. könyvében levő előzmények is érthetőkké teszik.

Minden hely-, személy- és méltóságnevet igen nagy tudományos készlettel, kiváló elmeállal s a mellett elfogulatlanul magyarázván, a legtöbbnek értelmét helyreállítja s ezekben a nevekben magukban is újabb bizonyságokat szolgáltat az ősmagyarság történetéhez. Ezt a történetet jóval előbb kezdi, mint rendszeren kezdeni szokás. Nem tartozik ugyan Horvát István iskolájához, mert fejtegetéseiben inkább nagy óvatosság, mint túlságos merészség jellemzi, de könyvének elolvasása után kinek nem jutna eszébe a rehabilitatio szándéka nélkül is, hány dologban igazolta azt a kritikátlanul is nagy tudóst! Róla nem mondhatják el, mit Horvátról mondtak, hogy magyarokat lát ott is, a hol nem voltak; de elmondhatják, hogy mindenütt meglátja őket ott, a hol voltak. S ezt annak köszönheti, hogy a keleti nyelvekben és forrásaik ismeretében teljesen otthon van, s így olyan új világ nyílt meg előtte, melyben az eddigieknél világosabban láthatja a tárgyak körvonalait.

Nem utolsó érdeme, hogy a Nyugat és Kelet forrásművei mellett kellőképpen megbecsüli a magyar krónikákat is, melyeket újabban lenéznek vagy elhanyagolnak. Kimutatja, hogy, ha tudakosan színeve is, ezek a krónikák sok nemzeti hagyományt őriztek meg; sőt, ha kétes eredetűnek tartja is, még a Székely Krónikát sem mellőzi teljesen és hivatkozik ennek Zandirhámjára, rabonbánjaira. Másrészt szigorú kritikával mutatja ki, ázsiai dolgokról mely forrásokból merítették hazai krónikáink. (II. 107—134.) Ezek a források: a nyugati íróknak, a követeknek, hittérítőknak, útzóknak s főkép kereskedőknek tudósításai, végre pedig a nemzeti hagyományok. Cornidesszel még a plágium vádját is rásüti ugyan a Névtelenre (kit ő III. Béla jegyzőjének tart) s élesen föltűnteti fogyatkozásait; másrészt azonban kritikával igen is használható műnek tartja s nem egy helyen biztonyítja be, hogy keleti írók gyakran igazolnak olyasmiket, a miket a Névtelen sem tőlük, sem nyugati íróktól nem vehetvén, csakis a néphagyományokból vett.

Általában véve nagybecsűek Kuún Gézának kitérései. (Excuriones. II, 87—167.), pl. a források említett bírálatán kívül az ephthalitákról, a Közép-Ázsia legdélibb részén lakó törökökről, kiket a perzsák haitáloknak, az őrmények thetaloknak, az európai írók fehér húnoknak, unnuoroknak, a kínaiak pedig ye-théknek, hiongnuknak stb. neveztek. (II. 87—103.); szól a kazarok kereskedelméről (II. 135—144.) s a kaukázusi kapukról, a hogy a hágókat, átkelő helyeket Magyarország több helyén ma is nevezik (II. 145—155.), a Volga partján lakó bulgárokról (II. 157—9. és 183—4.) végre pedig Mauriciusnak a magyarok hadügyéről szóló

munkájáról (II. 161—167.) A függelékben (II. 169—182.) közli az arab, perzsa, török és héber szerzőknek a magyarokra vonatkozó tudósításait eredetiben, az adalékokban (I. 225—233. és II. 69—86.) pedig a szöveghez való felvilágosító jegyzeteket csatolja. Az így feldolgozott anyagot kimerítő névmutató (I. 235—285. és II. 185—230.) teszi teljesen hozzáférhetővé. Az index tételei néha lexikon-czikkékké bővülnek s belőlük láthatjuk igazán, mily megbecsülhetetlen s idáig előlünk néha hét lakattal elzárt anyagot dolgozott föl a tudós szerző.

Az Erdélyi Múzeum előtt nem kell ismertetni azt a módot, a hogy Kuún Géza dolgozni szokott. E folyóiratban (1893. VIII—IX. füzet) jelent meg „Adalékok Ázsia s Kelet-Európa ethnographiájához“ című becses tanulmánya, melynek feldolgozásához hasonlóan készítette jelen alapvető nagy munkáját. Valóban alapvető; meg lehet támadni, talán meg is dönteni egyes tételeit; szemére vethetni, hogy egyes kérdésekkel nem foglalkozott kellően (pl. a székelyek eredetével), talán azt is, hogy a modern magyar irodalom termékeit csak erősen válogatva vette figyelembe; de bizonyos, hogy őstörténetünk kutatásában mindig foglalkozni kell vele s hivatkozni reá. Nem készülhetett olvasmányúl oly mű, melyben a szerző vagy tíz nyelven s magában a szövegben idéz; de épen a forrásoknak eredetiben való közlésével szerez maga iránt föltétlen bizalmat, hogy t. i. semmit sem kíván félremagyarázni. Az a körülmény, hogy latinúl írt, remélünk engedi, hogy józan s igazi történetírói felfogása a külföldön is megigazít néhány, eléggé elterjedt balvéleményt.

A könyv kiállítása becsületére válik a „Közművelődés“ nyomdájának, mely a II. kötet számára már arab betűket is szerzett s így segített a szerző előszavának 4 lapján említett panaszon. Örülnénk, ha segítve volna azon a másik hiányon is, a mire szintén előszavában útalt a szerző; azon, hogy a Kelettel 900—1301-ig való érintkezéseink története még nincs megírva. A tudós szerző hiszi, hogy ezt „talán más“ írja meg. Minekünk azonban legyen szabad ezt egyenesen tőle, mint legilletékesebbtől remélünk.

M. S.

A socialismusról.

The Socialism. Rob. Flint. Edinburgh. 1895.

E cím alatt adott ki nemrég Flint tanár egy művet, mely sok tanulságos és korszerű gondolatával és egészséges világnézetével méltán hívta föl az angol és német tudósok figyelmét. Socialismus alatt érti „a társadalom jogigényeinek túlzását“, a mint az azzal elmentés individualismus „az egyének jogait túlozza.“ Mindkét rendszer félszeg és egyoldalú. A társadalmi életszervezet igaz alakjának sem a

socialismus, sem az individualismus nem tekinthető, mert egy valódi társadalomtannak respektálnia kell úgy a társadalom, mint az egyének jogosult érdekeit. A társadalmat Scylla és Charybdis-ként majd a socialismus, majd inkább az individualismus veszélye fenyegeti; ma a socialistikus veszély a nagyobbik. Annak a veszélynek földériteése az ellentétes túlzások lehető kikerülésével képezi épen Flint jeles művének megoldandó feladatát.

Mellőzzük itt azokat a fejezeteket, a melyek a socialis-musnak Angol-, Francia- és Németországban való történeti kifejlődését és terjedését hosszasan ismertetik, s csak röviden utalunk arra a beható kritikára, a melylyel Marx művét „a tőkéről“, a mai socialdemokratáknak ezt a bibliáját igaz értékére redukálva, Sch ä f f l e „Aussichtslosigkeiten der Socialdemokratie“ 1885. cz. művével egyezőleg arra az eredményre jutott, hogy a socialdemokraták ideáljai a logikával, a történettel s a dolgok és az emberek természetével a legélesebb ellentétben álló utópiák.

Legfontosabbak Flint művének ama fejezetei, a melyek a socialis-must vallásos ethikai oldaláról méltányolják. Érveinek meggyőző ereje s gondolatainak szigorú logikai következetessége méltán helyezik azt Uhlhorn apát „Katholicismus und Protestantismus gegenüber der socialen Frage“ 1887. cz. műve mellé. E két mű mély betekintést enged a socialismus belső műhelyébe s annak céljaiba, s megvilágítólag hat azokra az eszközökre, a melyekkel utópikus céljainak megvalósítására törekszik.

A collectivismus az által akarja „a bérszolgaság“ bajait elodázní, hogy megfosztja az egyest a tőkétől s a munka egyéb eszközeitől, s átviszi mindazt a társadalmi összletre, mint kizárólagos birtokosra. Ez eljárással csak generalisálják a bajt, a helyett, hogy orvosolnák azt. A collectivis-musnak a socialis problema megoldására vonatkozó törekvései „nemzeti rabszolgaságra“ vezetnek, vagyis oly államhatalomra, a melylyel szemben az egyes teljesen védtelenül állva absolut függésbe kerül. A kilátásba helyezett paradicsomi állapot helyére itt a legkiállhatatlanabb szolgaság lép. Ily rendszer borzasztóbb még ethikai, mint nemzetgazdasági vagy politikai szempontból tekintve. Mindenekelőtt az erkölcsi személyiség elve az, a melyet e rendszer sért, sőt teljesen megsemmisít. Megtagadja az az ember személyes méltóságát s egy csordának állatjává teszi. Csakis az az ember, a kiben teljesen kihalt az Istenben vetett hit s a valódi kötelességtudat, helyezhetné a társadalom molochját az Istennek helyére s vethetné magát alá e rendszer dekretumainak. A socialismus épen az erkölcsinek alapjait tagadja meg; tagadja, hogy az ember szabad, személyes, erkölcsi lény, kinek sajátos törvényei és céljai vannak, ki soha sem válhat pusztá eszközzé a társadalmi összlet előnyeinek a nélkül, hogy legszentebb érdekeit, az emberi lélek személyiségét meg ne szentségteleníténé. Ehez hasonlót tanít

Ketteler püspök, ez a kath. Lassale is, a ki azt a communistikus elvet állította fel, hogy az embernek nincs joga a földi javakat tulajdonának nevezni, hanem csak közös javaknak szabad tekintenie. S a mint a demokrata socialismus nem elégedett meg Lassale-lal, szintűgy a kath. socialismus sem állapodott meg Kettelernél. A socialdemokraták keresztyénellenes socialismust akarnak, ellenben a katholikusok egy hierarchikus, sőt igazabban egy államellenes, u. n. theokratikus socialismust.

A socialis kérdés Flint szerint is lényegében véve moralis kérdés, a melynek kulcsai az egyén szívében, jó vagy rossz akaratában keresendők. A menyország e földön nem a külvilággal kezdődik, sőt inkább a szív belső világából hat az kifelé. Az élet sokféle nyomorúságaiért ugyan maga a társadalom is felelős, de a legfőbb okozói mégis maguk az egyének, a kik a kötelességtől fázva s a bűnnek szolgálva, magukat és másokat nyomorba taszítanak. Az a socialistikus tan, a mely a bűnösöket nem bűnösöknek, hanem a rosszul szervezett társadalom ártatlan áldozatainak tekinti s azokat ily irányban inspirálja, a legtévesebb, legigaztalanabb és legrombolóbb tanok egyike. A társas közösségnek behatása nagy, de mégis csak másodrendű valami, „inkább productum, mint produkáló“, mondja Flint egészen találóan. Az a socialistikus ideál, mely már a társadalomnak pusztá reorganisatiójától várja az egyének gyökeres erkölcsi megjavulását, merő illúzió. Az erkölcsi jellemképzésnek leghathatósabb eszköze az erkölcsi nevelés, a melynek legfőbb helye a család. A társadalmi jólét előmozdításában nagyobb szerepe van az apának és anyának, mint a politikusnak vagy törvényhozónak. A család tehát igaz megítélő mértéke a társadalmi állapotoknak.

A socialismusnak a családhoz való viszonya tekintetében az u. n. „bourgeois-család“ socialistikus kritikussai nem győzik eléggé feltárni a mai családi élet tökéletlenségeit, azonban még rosszabbak azok az eszközök, a melyekkel a modern családi élet bajainak eloszlatásán vagy legalább is enyhítésén fáradoznak. Ez eszközök: a család absorptiója a társadalom által, továbbá a szabad szerelem, a házasságnak tetszés szerinti felbonthatósága s a gyermeknevelésnek a szülői befolyástól ment teljes államosítása. Mint látjuk a családi életnek helyes szervezése socialistikus alapon teljesen lehetetlen.

E szervezésnek ki kell indulnia a családi tűzhely autonomiájának szorgos megvédéséből a társadalom részéről jöhető beavatkozások ellen, illetve a családot, ép úgy, mint a népet és az államot, sajátos szent és kötelező érvényű jogokkal és kötelességekkel bíró közösségnek kell tekintenie. A mely nép azt figyelmen kívül hagyja, ott elvesz a személyes méltóság érzete s az igazság iránti tisztelet. A nőknek emancipációja házi kötelességeiktől s a férfiaké a nőre és gyermekekre irányuló gondoskodásuktól úgy nemzetgazdasági, mint moralis tekintetben

veszedelmes szabadság volna férfiakra és nőkre egyaránt, — utóbbiakra nézve pláne kegyetlen igazságtalanság. A gyermekek elvonása a családtól s azok átutalása az államra, a családi élet üdvének és boldogságának megsemmisítésére és arra vezetne, hogy az állam oly felelősséget vállal magára, a melyet el nem viselhet. Az állam a családi nevelést csak kiegészítheti, de soha sem pótolhatja. Érezte azt már Aristoteles is, a midőn feladta Platon communistikus államának i. v. intézményeit. Az u. n. „szabad szerelem“ igaztalan és szentségtelen szerelem, mely a családnak nem megsegítésére, hanem egyenes megrottására vezet.

A socialismus legerősebb és legszebb oldala az általános testvéri szeretet hangsúlyozása, a szerencsétlenekkel és nyomorúttakkal való könyörülő rokonszenvezése, s az emberiség két legnagyobb bajának, u. m. a háborúnak s a szegények és gyengék elnyomatásának elvi elítélése, s e tekintetben a régi stoikus világnézethez hasonló fenséges kosmopolitikus gondolatelmekre akadunk a socialismusban. Ha a socialismus csak annyi volna, és semmi más, úgy az a valódi morállal s a tiszta vallással volna azonos. Csakhogy igen gyakran ellentmond a testvériség elvének s a legtöbbször éppen nem testvéries magaviseletet tanúsít az alsóbb néprétegek szenvedélyeinek felizgatásában. Gyűlölet és pártoskodás, erőszakoskodás és vérontás, rombolás és nyomorúság követte igen gyakran annak nyomait, s csak annyiban tett valami jót is, hogy ellenfeleit a fenálló gonosz állapotok gyökeres javulásának szükségességéről győzte meg. A socialismus vezetői hatalmukat azáltal nyerték, hogy nem az értelemre és a lelkiismeretre, hanem ellenkezőleg a néptömeg szenvedélyére, irigységére, féktelen bírvágyára s előítéleteire appelláltak. Az osztálygyűlöletről szóló állandó themájuk gyűléseiken és sajtójukban sajtóságos illusztrációjául szolgál állítólagos testvérszeretetüknek. A szorgalmas polgári elemnek mint „improduktív és korlátolt parasitának“ ócsárlása és a munkás osztálynak, mint a népek és nemzetek valóban erkölcsös és fölvilágosodott elit-jének magasztalása lépten-nyomon ellentétben áll a jog, igazság és a szeretet örök eszméivel.

A socialismus a felebaráti szeretet szabad tevékenységét azáltal akarja feleslegessé tenni, hogy megszünteti a szegénységet. Pedig nincs az a törvényes társadalmi rend, a mely a szabad szeretettevékenységet pótolhatná. Elismerjük ugyan, hogy az esztelen alamizsna-osztogatás több kárt, mint jót okozott, de azért a míg a mostani világ világ marad, a föld teljesen újjá nem alakul s az emberiség újjá nem születik, mindaddig elég nyomor és szenvedés marad még az emberek között, a melynek enyhítése éppen a felebaráti szeretet egyik legszebb feladata. A collectivistikus társadalmi rend csak növelné s nem enyhítené a bajokat, s a személyes szabadság s az azzal összefüggő vagyoni egyenlőtlenség nélkül több volna a nyomor az emberek között, mint

különben, a mennyiben hiányzanék a felebaráti szeretetműködés és a philantropikus intézetek ama nagyszerű fejlődése, a mely oly fényes lapját képezi p. o. a keresztyénség történetének. E ponton tehát sajátos módon téveszti össze a socialdemokratia a felebaráti szeretetet az igazságossággal és a jogossággal, a minek nyomában nála csak kín és bűn terem.

A socialismus sokat dicsekszik nemzetközi világpolgári testvérisége elvével, és szívesen elismerjük, hogy van is abban valami igaz a chauvinista népgóggal és népgyűlölettel szemben. Tényleg azonban messze van a socialismus attól, hogy megvalósítsa „a békességet az emberek között.” Az általa hangoztatott testvériség eszméje szűk, ellentmondó és sektáskodó jellegű, nem más az, mint a részrehajló kasztérzet, mely félig szeretet, félig gyűlölet, s részben nemes, részben pedig irigy s közönséges természetű. Míg egyrészt vádolja a kormányokat a népek háborújáért, addig másrészt a legborzasztóbb socialista polgárháborúkat szüli a strike-ban. Mindaddig, míg az egyes országokban socialdemokratia lesz, mely kedvező alkalommal az 1871-iki párisi commune ismétlésére is hajlandó, gondolni sem lehet az általános lefegyverkezésre. Mai civilizációjunk — mondja helyesen Flint — az athenei areopág módjára oly sziklán nyugszik, a mely alatt a furiák barlangja található, s épen a socialismus a furiák ama barlangjának tekinthető. Ki kell űznünk a socialistikus szellemeket az emberekből, s csak akkor létesülhet a socialis béke. A nemzetközi béke igaz tanyája az egészséges és erkölcsileg tiszta hazaszeretet, a melyet azonban a socialismus nemzetközi világpolgársága csak gúnyol és ócsáról. A mint félreismeri az egyéniség jelentőségét általában, úgy következetesen érzéke sincsen a nemzeti egyéniség s az önálló népjellem értéke és jogosultsága iránt különösen. Pedig a nemzetiség „nagy és szent faktum“ s oly elv, mely korunkban is enthusiasmust szül s heroikus tettekre és áldozatokra késztet. Az igaz hazaszeretet nem zárja ki az általános emberszeretetet, sőt inkább annak egyik legszebb nyilvánulása, a mint már maga a szentírás is *φιλαδελφία* és *ἀγάπη* között tesz különbséget és Pál apostol is arra hív fel: hogy mindennel jót tegyünk, kiváltképen pedig hitünknek cselédivel. A hazaszereteten alapuló népegyéniség elve a legmagasztosabb hazafias erényeknek a forrása, a melynek óriási politikai, socialis és ethikai erejét és jelentőségét a socialismus megérteni nem képes.

A jogosságra vonatkozólag a socialismus is hangsulyozza, hogy az emberi társadalom alapját a jogosság és az igazságosság eszméje képezi. A mint nincs erény, a mely az igazságossággal harmóniában ne volna, úgy semmiféle közösségi élet sem lehet ethikailag egészséges, a melyet nem kormányoz a jogosság és igazságosság eszméje. Azonban a socialismusnak ferde nézete az egyéniségnek s a társadalomnak egymáshoz való viszonyáról nála egészen természetesen a jogosság

és az igazságosság fogalmának ferde felfogására is vezetett. A magántulajdon confiscációjának jogosságáról szóló alapelve utóljára is azon alapúl, hogy a jog a hatalommal azonos, mihelyt e hatalom gyakorlására a proletariatus elég erősnek érzi magát.

Különös nyomatékkal hangsúlyozzák a socialisták a lét fentartásához, a munkához s a teljes munkabérhez való jogot, a mit náluk természetesnek is találunk. Mert ha egyszer a társadalom absorbeálta az egyént, úgy annak joga van arra, hogy általa el is láttassék. Szerintünk azonban nincs a társadalomnak joga az egyéniség absorbeálására, s azért kötelessége sincsen annak ellátására, a míg az önmagát fenttarthatja, erkölcsi szempontból; az általános emberiség szempontjából igenis kötelessége a szűkölködőket támogatni, de jogi szerződéssel e kötelesség gyakorlására senki sem kötelezheti. Az az állam, mely magára vállalná a munkakeresés kötelezettségét, csak növelné az indolentiát, kihívná az ipari munkával foglalkozók ellenkezését, csökkentené az egyéni vállalkozási kedvet s kiölné az emberekből a személyes felelősség érzetét, a minek következménye az, hogy maga az állam volna az összes munkák fővállalkozója s az összes munkaeszközök kizárólagos birtokosa, a mi pedig a személyiség erkölcsi alapjogának legdurvább megsértésével azonos. S a mi végül a teljes munkabér jogát illeti, úgy azt Marx és társainak összes dialektikai sophismái sem voltak képesek kellően megokolni. A munkás osztálynak munkája még nem a munka egyetlen faktora, s így keze munkájának eredményéből csak bizonyos rész illeti meg.

Röviden: a jogosság és igazságosság socialistikus fogalma képzelt jogoknak a követelésére vezet. Feledik a socialista népbárátok azt, hogy az első az egyesnek s a társadalomnak életében a kötelesség, a melyből aztán a jog csak következik. Csakis a kötelességtudat, az isteni törvény iránti tisztelet s az önfeláldozás érzete által áthatott népélet vezet az általános jólét emelésére, a socialis bajok enyhítésére s az egyének s a nagyobb csoportok látszólagosan collidáló érdekeinek kellő harmonizálására. De ha mindúntalan csak a nép jogairól beszélünk, anélkül, hogy egyszersmind az isteni jogban gyökerező kötelességeire is figyelmeztetnők, akkor ne csodálkozzunk azon, hogy a tervezett társadalmi béke helyére a bellum omnium contra omnes lép.

A vallással szemben a socialisták közönyös, sőt ellenséges viszonyban állanak. Az általános boldogulás a földön az ő jövő vallásuk, az az egy atheistikus és materialistikus izű vallást helyeznek a valódi vallás helyére. Az ú. n. „keresztyén socialisták“ voltaképen csak jó keresztyének, de nem igazi socialisták. Legalább így jellemzi Flint az angol és német socialistákat, ú. m. Maurice, Kingsley, Ludlow, Neale, Hughes, Stöcker, Todt és másokat. „Amit keresztyén socialismusnak neveztek — úgymond, — az vagy keresztyénellenesnek bizonyult, mivel socialista, vagy pedig socialistaellenesnek,

mivel valódi keresztyén. " A socialismusnak a materialismussal való érdekközössége azon alapúl, hogy az emberi élet vallási ideálja annak socialista ideáljával össze nem egyeztethető.

A keresztyénség teljesen független a sociális organizáció bármely alakjától. Az emberi életnek ethikai átalakulása és istenországgá való fejlesztése művében egyetlenegy állami szervezethez sem kötötte magát feloldhatlanúl. A mai socialismuson is talál a keresztyénség több jogosult elemet. Így jogosult annak protestálása azon liberális theória ellen, hogy az önzés az általános jólét forrása s az anyagi javak szerzése és gyűjtése a nép legfőbb feladata. Jogosult a mai socialisták kritikája is a mai társadalmi állapotok mizériáin s valódi keresztyén elv a socialisták elve az emberek solidáritásáról és testvériségről, a minek megvalósulására többet tett a keresztyénség, mint a politikai vagy socialistikus pártok valamennyien. S mégis igen mélyreható elvi ellentétek választják el a socialismust a keresztyénségtől, és pedig 1.) a keresztyénségben helye nincsen a materialismusnak vagy atheismusnak; 2.) a socialisták földi java és boldogsági ideálja helyett az ember ethikai, szellemi ideáljaira fekteti a keresztyénség a fősúlyt; 3.) az ember külső helyzetének nem tulajdonít annyi jelentőséget, mint a socialismus, sőt inkább az ember belső jellemétét s fokozatos kiépítését hangsúlyozza s 4.) ellenkezik a socialismus a keresztyénséggel az egyéniség jogainak a megtagadásában is. Krisztus az embereket „az Isten fiainak szabadságára“ rendelte, ép azért a történelem összes felszabadító reformjait az ő szelleme alkotta és élte, a melylyel szemben a socialismus egy a Krisztus szabadság-szellemével ellentétes reactionárius contrareformációnak létesítésére törekszik. A mi a socialismuson ethikailag értékes, az a keresztyénségben is, és pedig tisztább és mélyebb alakban, található, míg ellenkezőleg nincs a socialistikus tévedéseknek az az alakja, a melyért a keresztyénséget kellene felelőssé tennünk. A socialis nyomorra vezető igaztalan gazdasági reformtendenciáknak helye nincs a keresztyénségben.

Végül „az egyház socialis missziójáról“ is szól Flint, s i. v. megjegyzései komoly megfigyelésre méltók. Jól mondja, „hogy az egyház missziója Krisztus művének folytatása és kiegészítése; czélja tehát elvinni az üdvöt s a megszentelést az egyéneknek és a társadalomnak s átalakítani az egyént Isten képmássává illetve az egész emberiséget új teremtménynyé a Krisztusban.“ Bizonyos, hogy a bibliában nincsenek nemzetgazdasági formulák vagy politikai törvények, s az evangéliomok nem nyújtanak programot a sociális problémák megoldásához. Az én országom nem e világból való, mondja az üdvözítő. Különben is az egyháznak soha sem lehet feladata, hogy akár közvetlenül, akár pedig közvetve nemzetgazdasági problémákat oldjon meg, vagy hogy Isten igéjéből a megoldásra formákat állítson fel, hanem csak az, hogy a megoldásra szükséges erkölcsi erőket szolgáltassa. Jaj

annak a papnak, a ki állását vagy a szózéket az evangéliom hirdetése helyett szociális agitációkra használja fel, mert az egyháznak bármely tisztátalan szövetkezése „e világ hatalmasságaival“ keservesen boszúlja meg magát. A keresztyén szellem, mint a bölcsesség, igazság és szeretet szelleme, ellentétben áll bármely paktálással a „világi“-nak körében a mammónnak szolgálatában. A socialismussal szemben egészen másnemű feladatai vannak az egyháznak, mintsem hogy szolgálva nemzetgazdasági műveket írasson vagy socialistikus elméleteket tárgyal-tasson, melyek utóljára sem volnának egyebek, mint felemás theologiai-socialistikus-nemzetgazdasági dilletáns-munkák, arra szánva, hogy egyik-másik szociálpolitikai nézetnek propagandát csináljanak. Az egyháznak a maga hatásával át kell járnia az egész emberi életet: a családot, államot, társadalmat; csak hogy ezt sohasem teheti más módon, mint a Krisztus evangéliomának erőteljes hirdetésével s a belmisszió philanthrópikus műveinek önzetlen szolgálatával. Különösen a munkásosztály erkölcsi életének megújítása a községi élet alapján képezi az egyház egyik főfeladatát, mert egészséges keresztyénség csak egészséges községi élet alapján épül föl. Tüntesse fel az egyház a vagyon s a gazdaság igazi rendeltetését, mely „hű sáfarkodás céljából“ bízott a gazdagokra s kísérje szeretetteljes segítségével a szegényeket. A könyörülő szeretet megtestesült igéje maga Krisztus, midőn mondá: „Szegények mindig lesznek veletek.“ De értesse meg egyúttal az egyház a maga híveivel azt is, hogy a felebaráti szeretetnek csak kicsiny része az alamizsnázkodás. A felebaráti szeretetnek első sorban a mindennapi életet kell átjárnia és megnemesítenie; sőt a felebarátokkal való minden viszonyt a polgári és üzleti életben is meg kell az önzéstől tisztítani. Ez aztán a legfőbb és legjobb alamizsna, a melylyel embertársainknak, szegényeknek és gazdagoknak egyaránt szolgálhatunk. E részben az üzleti élet minden tisztességtelen konkurrentia vagy szociális strike-mozgalmak kizárásával igazán „a szeretet műhelye.“ Luther szerint sincs jobb alamizsna, mint a becsületesség és egyeneslelkűség az üzleti összeköttetésekben s a kötelesség hűségese teljesítése az egyén minden pályáján. Az evangéliom alapelvein nyugvó eme szociális békének jöjjön el az ő országa mi közöttünk és mi bennünk!

Eperjes.

DR. SZLÁVIK MÁTYÁS.

Trendelenburg bölcséleti rendszere tekintettel Kantra.

Irtá: Gál Kelemen. Kolozsvárt, 1895. 8°, 78. l.

Derék kis dolgozat, melyet a szerző a bölcsészet-doktori vizsgálatra nyújtott be. Trendelenburg mindenestre nagyon eredeti bölcsész, ki a tudományos módszert kívánja megalapítani s az emberiség közös munkásságának célját, eredményeit kiemelni, ő az, ki a

bölcseletet a megismerés törvényére tereli vissza, a mint szerző mindjárt a bevezető sorokban ráítal erre. Gál értekezése három részre oszlik; az elsőben Trendelenburg bölcseleti rendszerének főbb pontjait, a másodikban Kanthoz való viszonyát tárgyalja, végül a harmadikban philosophiáját méltatja és bírálja.

Trendelenburg bölcseleti rendszerében hypothetikus úton halad, különös előszeretettel foglalkozik a mozgás tevékenységeivel s ezek eredményeivel. Ő az, ki az a priori és az a posteriori megismerés közötti viszonyt is következetesen iparkodik meghatározni, sokat foglalkozik a cél fogalmával, melyet megokolni is igyekezett. A gondolkodás és lét közötti viszonyt a constructiv mozgás elve által logikailag magyarázta. Ő az erkölcs körét a szerves fogalmából fejt ki s Isten létét az absolutum alapján mutatja ki.

Szerző Kanttal a tért és időt, a kategoriák tanát s a célfogalom magyarázatát, illetőleg hasonlítja össze s kimutatja, hogy a közte és Kant közti különbség legszembeütőbbben mindjárt a formai logika meghatározásánál tűnik ki. Kant szerint ugyanis a formai logika a gondolkodás formáinak tárgyalásánál a tartalmat nem veszi figyelembe, míg Trendelenburg szerint a tárgyak természetével való kölcsönhatásra ki kell terjeszkednie.

Mindezt Gál a befejező részzel együtt, mely a Trendelenburg egész bölcselete bírálatát foglalja magában, röviden, értelmesen és — mi fő — szabatosan adja elő s a siker, melyet ezen értekezésével és szóbeli vizsgája alapján aratott, csak buzdításul szolgálhat a jövőre.

A Siebmacher-féle „Wappenbuch.“

E nagy czímeres könyv az erdélyi nemességről szóló részének megjelent az 5-ik füzete, melyben Csergheő Géza és Bárczay Oszkár folytatólagosan közlik az erdélyi nemesség czímereit. Jelen füzetben a következő családok czímerei vannak meg: Cata, Chaborcha, Chák, (a, b.) Cható, Cseh (dévai, előnév nélkül, micskei), Chiarnay, Chiarnó (I, II.), Chikós, Chinetti (a, b.), Chiongor, Chiorba, Christán, Chiának, Chianadi Chiemeki, Chyep, Chyoma, Closius, Colosváry, Conrád (heiden-dorffi, előnév nélkül, sonnensteini, előnév nélkül), Csaholczy, Csáni, Császár, Császkay, Csató (I. II.), Csausz, Csegezi (bágyoni, csegezi), Cseh (I. II. alsó csernátóni, IV. szent-katolnai a), szent-katolnai b), Csehi, Csengery, Csere, Cserényi (a, b.), Cserépi, Cserey, Csergő, Csernátony (I. II.), Csernovai, Csiaholczy, Csieray, Csigedy, Csik-Szt.-Tamási, Csikós (al. Ónady), Csiky, Csiokási, Csipkés, Csiszér, Cszimadia (al. Szeghalmi), Csók, Csókási, Csolnokosi, Csompor, Csongrádi, Csongvai, Csonka (I. tövisi, josipláposi), Csorbai, Csordás, Csupor (monoszlói, II.), Cyriák, Czák, Czakó (I. II.), Czech, Czéke, Cziabay, Cziáky, Cziabák (palotai, II.), Cziendi, Czigler, Czikó, Czirke, Czóbel, Czók, Czeke,

Daczó, Dajka, Dalmi, Damó, Dancs (illyefalvi, oroszfalvi, III.), Dániel, Daróczi, Darvas (a), csatószeghi b), hosszúúszói), Dávid, Deák (feltholti, I. II.), Debreczeni (I. II. debreczeni, IV. szigetih, saroglyáni, zágoni), Debrényi, Décsy, Deczky, Deésházy, Deési, Delney, Dely (I. hosszúúszói, III.), Demby, Demenchy, Demeter (kállói, al. Szabó, czikborsovai), Demjén (I. II.), Derecskey (I. csatári), Deres, Deseő (Iosonczy, herpali, III.), Désy, Dévay (I. feleenyedi, III.), Diák, Dicső, Dienes, Dietrich, Digh, Dindár, Diósgyőri, Diószegi (I. II. al. Fodor, vámosgálfalvi), Dobay (I. a és b, kis és nagy dobai), Dobóczy, Dobokay (a. b. c.), Dobos, Dobosi, Dobozy, Dobrul, Doczó, Dóczy, Doma, Domány, Dombráva, Domby (ikafalvi, b.), Domokos (bélmegyeri, II.), Donáth (pálosi, ajtai, III.), Dorogffly (a. b.), Dragomér, Drágos, Dragota, Dragsan, Dragumér, Dragus (I. II.), Drakulya, Dull, Durka, Ecsedi, Egeressy, Egerházy, Egyed, Elek (mártontelki, sacska), Elekes, Éles (I. II.), Éltető, Endes (csikszentmártoni, csikszentsimoni, a. és b.), Enyetter, Eördögh (zoltáni, bágyoni, eördögh-keresztúri), Eösy, Eötves. (I. II.), Eperjessy, Epirota, Erdélyi (mindszenti, técsői, III., IV., V.)

Különfélék.

A Hóra-lázadás történetéhez.

Egyedi Efraim zalathnai albiró hivatalos jelentése a lázadás keletkezéséről a vármegye alispánjának.

Zalathna, 1784. nov. 17.

Spectabilis ac Generose Domine
Ordinarie Vice Comes!
Domine mihi humillime colendissime!

Nagy-Enyedről 10-a praesentis dátált két rendbeli Commissioját a Tkts Úrnak alázatosan vettem, melyeknek egyjke a nép lecsendesítése iránt négy punktumokból áll, a másikban pedig parancsolja a Tkts Úr, hogy minden 24 óra alatt a tumultuans parasztságnak progressussát és felzudulásának okát investigálljam és a Tkts Úrnak referálljam. Melyekre én a parasztságtól is, de nevezetesen a tolvajok kezéből egy ingben, lábravaóban megszabadult *Bardotz András* uramtól, ki ezen dominiumnak Fiscalis Regiussa és a ki Verespatakban (ez Abrudbányának egyik része) a tolvajoktól körülvéttetven a *Lőrincz Pál* úr házában, moni hogy a tolvajoknak nagyobb részét, mely mintegy 700 emberből állott, jól esmerete és különös tapasztalt jó emberei is voltak a fővebek között szintén három óráig beszélgetett ő vélek míg a dühös sereg megérkezett és a duláshoz kezdett. Ezek ő kegyelmének beszéllettek, ő kegyelme pedig nekem, hogy ezen felzendült parasztságnak főzendítője és vezére 1-o *Horja*, (így) *alias Nyikula Ursz*, 2-do *Kerpenyesi Kloska Juon*, 3-o ugyan kerpenyesi egy *Dsurs* nevű, 4-o *Nyikula Ursznak fiától nevendékény fia*; jelen vagyon vélek Abrudbányáról anyja sok rendbéli megveréséért elszökött *Martzi Samu* nevű nemes ember, ez fátyollal be fedezett ábrázattal jár, egy herélt, jó forma barna lovon; vagyon még ezen kívül 5 Körösből jött, sereggel járó, de Abrudbányáról tolvajágiért profugiált jó forma, közép idejű ember, de nevére nem emlékezők *Bardotz* uram, vagyon a Körösből még egy *Görög* de ezt sem esmérte *Bardotz* uram. Ezek, a mint *Bardotz* uram mondja és mások is refe-

rálják így vagyon bizonyosan, *minekutánna Mihelyben Csiszár urat és háza népe közül sokakat megöltének egész sereggel fel gyülekeztenek blesenyi határ szélben Pelytynis nevű helyre, mely kis-aranyosi és topánfalvi határ szélben vagyon, az holott is erős hittel egyben esküdtenek, hogy ezen úttjokban, melyben most feleséges Császárunk parancsolatjából indultanak egy láb magyart is vagy tisztet életben nem hagynak, hanem ha a Graeci Ritus non Unita Religiot amplectidják.* Itten minekutánna az egyben esküvés megesett, két szakaszra szakasztották seregeket, az egyik indult le a Csernützen Abrudbánya Territoriumában, Kloska Juon, Dsurs és a két körösi corifeusok kapitánysága alatt, kiknek seregében voltak Bradiak, Zdrapsziak, Mihellyeniek, Blesenyiek, Vakaiak, Bukurestyiak, Bultzestyiak, Sztamsaiak, Körös-Bányaiak, Róbitszeiek, Dsunikaiak, Dupatyasraiak. Ezek Abrudbányának alsó részén a Csernits torkában megtelepedtenek. 4-a praesentis és 5-a mindazon helyben ültének. Gyülekezvén ez alatt hozzájuk Butsum, Abrudfalva és Kerpenyes. Pénteken Horja jó reggel Topánfalvára a más sereggel a Pelytynis nevű helyről reá ment, kinek seregében voltak topánfalvi, nagy és kis-aranyosi, bisztrai, muszkai, lupsai, magosi lakosok, ottan legelőször is Cemerális Ispán Incze Elek úr szállását berontván, mindenféle portékáit egy legkisebb vasszegig elvitték, az hol feles királyi pénz is volt; maga feleségestől még csütörtökön estve el ment vólt. Onnan aranyváltó Bisztrai György úr házára menvén, minden portékáit királyi arannyal együtt felprédálták, magát is csak egy ingben, lábravalóban hagyták. Ugyancsak kevés verést tehettenek, mivel jó emberei kikapták kezekből. Onnan a depositus harminczados Kerekes uram szállására menvén azt is felprédálták, az ott valók az ott való Parochus Franciscanus házát és a catholicum templomot öszve rontották, graecocatholicus pápa Avram nevezetű papot személyében nem bántották, de mindenét elprédálták. A királyi pinczét berontván sok ezer forint árra bort és pálinkát a földel megittanak, a hordókat öszve rontották. A cameralis koltsár számára újjdon királyi költséggel építetett házakat öszve rontották, a fiscalis kortsomárosok pintzéből a fiscalis borokat, melyek pro educillando ki voltak adva, kihúzták és mind öszve rontották, ottan Jakó Szeletits Ferencz nevű erdő controlornak házát felprédálták, feleségét kezekből csak alig szabadították meg jó emberei, magának élete ugyan akkor megmaradt, de ezután mindjárt nem vagyok bizonyos benne. Processualis szolgabíró ifjabb Bisztrai György uram még 4-a praesentis estve Bisztrára elvonta volt magát, de 5-a reggel midőn Topánfalvát prédálni kezdték, meginttetett jó emberei által, hogy onnan is álljon elébb, mert megkeresik és könnyű szerrrel a nagy havasra felzaladt, onnan hová lett nem tudom. Topánfalván maradt köntössét mind elprédálták. Ezen napon estve 5-a Abrudbányának alsó részére az ott való füves kertekben feljötenek és 6-a viradólag ott háltanak azonban nagyobb sereggel szaporodván most 5 estvére Muncsiliak, Sartosiak, Bresestiek, Offenbányaiak és Csertesiek a két Szelcsovaiak és Porságiak az Horja seregéhez megérkeztenek, szombaton reggel 6-a a felleghez hasonló sokaság Abrudbányát körül vette és nagy süvöltéssel mindenfelől berontanak, az holott is a legkisebb magyar házig mind egyről-egyre elprédálták. Magyarok közt csak a jubilatus harminczados Vászrhelyi Sándor háza maradt, az ott való nemesség és legjobban magokat bíró bányász gazdák annyira jutottanak, hogy a mivel megváltoozanak nincsen, még csak egy fakalányok se maradt házokban, a reformatus templomot berontották és a mi ott volt, mindent felprédáltak, ottan a prédikáló székben elburt jó gazda abrudbányai Csányi Jánost rüt kinnal megölték. Tks Eperjesi Sámuel urat maga házában megölték. Egy executiora küldött oroszianus katonát processualis szolgabíró Borsai György úr kapujában főben ütöttek és megöltének, ez egy lövéssel 3-a közüllek elejtett, meg egy szőcs legény 3-at karddal megölt, egy kis aranyosi tolvaj urlaabosi katonának mind a két kezét elvágta, magának pedig a szőcsnek még most is semmi baja nincs, a bolt előtt meg 5-a, 6-a viradólag éttzaka egy topánfalvi embert, a ki feleségestől ment vala, a boltos legény melyben lőtte, azon szempillantásban megholt. Abrudbányát 6-a is dúlta a Horja serege, hanem vasárnap 7-a a Horja fia Martzi Sámuellel és Kloska

Juonnak (így) a feljebb nevezett Dsursal kétfelé szakadván, fele ment Kornára, fele pedig Verespatakra, Kornán az ottan elbűtt abrudbányaiakat a bányákból kitsalni igyekeztenek, a minthogy sokakat ki is kaptanak, kiket mind a graeciritus non unita religiora beeskédtenek. Verespata-ra ment sereg pedig előre az ott való oláhság közül egy nehányat Tkts *Lórintzi Pál* uram bányájához küldöttének, a ki is 94-ed magával jó készüléttel egy bányában elvonta volt magát, de ezeket hitgetések és ijesztések által a bányákból kitsalták elhívetván ő kegyelnével, hogy Horja és Kloska és több fenn nevezett kapitányok mind addig elvégezték magokban, hogy onnan el ne mozdúljanak míg a bányát füsttel vagy éhséggel meg nem veszik, de ha szép szerint kijön és megkeresztelkedik, semmi baja és kára nem leszen. A minthogy minden jóvát a bányából kikötöztette, az oláh papot magához hivatván megkeresztelkedett, alig volt vége a kereszttségnek az házát mindenfelől körül vették, az bezárlott ajtót bevágták, magát *Lórintz Pál* urat, először is egy nagy bányász csákánynak a fokával föbe ütötték, ugyancsak feleszmélkedvén a földről minden kincsét által adta nékiek, ennek utána mind magát, mind feleségét rúttul megverték, puskacsővel egyben d főttek, de meg nem ölték, egy híván nadrágban és lábiban hagyták, ezen kívül még tsak egy hitván vasszege se maradt, az házát mind össze rontották. A több verespataki jó bányászok házait hasonló képpen össze rontották, de magokat a bányákból ki nem csalhatták noha eleget fenyegették füstölös és éhséggel, de semmire sem mehettek. Abrudbányának, Kornának, Verespatakiaknak minden marhát elhajtották és tartott a dulás ad 9-am usque praesentim, igaz, hogy minekutánna a nagy sergek elmentenek a Verespatakiak a préda hordók közül 8-a, 9-a, 10-a mintegy 20 vagy 24-ig valót ellövődöztenek. Imitt-amott oly nagy inségre jutott az a helység, hogy egy befaló falatok sem pénézek, sem házok nincsen a körül való helység mindennel bővölködvén a prédából, még vásárra se jönnek, 8-a praesentis felmentenek a *Nyegrilasán* mind azok Zalathna felé nyomúltanak, de megtudván, hogy feles katonaság vagonon itten reá nem mentenek, hanem minden felől körülvéve voltunk. Ugyan csak Horja fia egy nehány század magával *Igen* felé, Kloska Juon, Dsursz Juonnak a *Muskai Bistrai, Lupsai, Muntsei, Szartos Brest, Offenbányai* két *Szelcsovai* és *Potsógai* lakosokkal Offenbányát megszállották, ottan legelőször is mind a két fiscalis kortsomát berontották, felpredálták, onnan cameralis ispán szállására menvén minden bonumát elpredálták, az házát össze rontották. A Toroczkó felé elnyomúlt seregével, Hórja pedig az alatt Bisztra felé menvén kevesed magával Muskan, Lupsán új kapitányokat tett, Lupsáról két kortsomárost, kik a Migs Fekete familia kortsomárossi valának fogva magával Bisztrára vitte, mit tselekedett vélek nem tudhatni. Bisztrán viszont kapitányokat tett. Onnan Topánfalván Kis- és Nagy-Aranyoson új kapitányokat tett, olyan prontosolatokat adván nekik, hogy seregével minden kapitány készen álljon, mert a mint bizonyosan ő nekik megjött, a mely sereget fia vezérsege alatt *Igen* felé küldött volt az királyi prontosolatnak teljesítésére azt a magyarok megcsúfolták és elszélesztették, azért felséges császárunknak egyenesen megírja Bétsben és militare biachiumot kér a magyaroknak végképpen való eltörlésére, míg pedig válaszsza jöne Ófelségétől, tsak azt várja, hogy lássa a Toroczkó felé nyomúlt Kloska Juon seregének eleiben állanak-e a magyarok vagy nem? és az ő vissza jövele után mindnyájan tsapják össze magokat, egyesült erővel menjenek újra *Abrudbányára* és azt tűzzel égessék meg, az ott való oláhságnak is semmit nem kedvezvén, mert a magyarokat és azoknak bonumjait elrejtették, titkon őket táplálták. Már most a *Stániszaiak, blesényiek, mihellyenyiek, zrap-tziak* és a *Körösben* levő faluk, az *Abrudbányáról* gabonáért menő embereket megtámadják, nem nézik, hogy oláhok, egynehányat eddig is össze rongáltak azért, hogy némely jó lelkű *abrudfalvi* oláhok megismervén sokaknak marhajokat a verespataki prédalásból *Körös* felé látván hajtani, azokat tölle erővel elvették és gazdájoknak visszaadták. Innen *Abrudbányára* menni bátorsággal másszor nem lehet, hanem mikor fegyver között, nagy sokasággal és

katonákkal arany váltásra pénzt visznek vagy aranyat hoznak. Azon felül pedig az Horja porontsolatján kívül semmi királyi vagy tisztii porontsolatoknak helye nincsen. Midőn Horja Kőrösből vármegyénkben bejött, akkor egy nagy rúd végiben egy aranyos keresztet és azon alól egy nagy fehér keszkenőt szegeztetnek és azután nyomult a sokaság, a melyre azon zászló ment. Topánfalván létiben Horja bizonyos serge által kis-aranyasi *Golya Vaszília* nevű fiscalis jobbágyot felkerestette, házáat felprédáltatta és kötve egy magos köszikláról: *la patre* nevű helyről le hányatta és mind izre-porra ment. Nagy-Aranyasi Bota Makavét is nagy sereggel kergette, de katona köntösben öltözvén Bánffü-Hunyad felé elkapott, a havason mint lett kimenetele nem tudom, házáat egészen levágatta tsűrét és körül levő szép takarmányát tüzzel megégette. Szokodollyi *Bencez Toгыér* nevű contributionális collectort halálra kerestette, meg nem tanálván házáat felprédáltatta azért, hogy a középső dominium ispánjának muszkai Ignat Ursz nevű fisco dominális birónak házáat felprédáltatta, azért hogy a középső dominium ispánjának Áron Sándor uramnak Abrudbányáról Offenbányára való futásában egy éjjeli szállást adott, Kerpenyesi papot még pedig disunitust Kloska Juon és Dsurs kegyetlenül megköveztettenek, azért hogy ezen holnap 8-ik napján minekutánna a Horja fia M-Igen felé Kloska pedig Offenbánya felé elmentenek, Horját *Butsumnai* Juon nevű része Zsurs György nevű dominális biró Dsurka Petruz, Dsurka Petela, Dávid Joannes és még egy eskütnek biztatásából némely magosiakkal együtt megszorították, hogy adná elő a királyi parancsolatot, melyet mond ő, hogy nálla van, hogy lássák ők tulajdon az Ofel-égre írását, melyben a magyarok és tisztek eltöröltetéseket ő reája bizta, mert a szomszédjaikat vélek elprédáltatta és egy házban valami 60 ember strásálta azonban Zalathnára militare brachiumért gyorsan elküldötenek de más napra virradván butsumi fiscalis jobbágy Dángya Juon fiával Petrutztzal, Györeygyel és nevezetesebben Juonutzzal mivel ezen dühös népek Butsumban kapitánya, Butsumnak alsó részét, melyet Munktorinak, Szátunak és Csergunak neveznek feltámasztván, nagy dühösséggel azon házra rámennek, Horját kiszabadították Dsucs Györgynek, Dsurka Petelinek, Dsurka Petruz, Dávid Juanesnek házait Dángya Juonnak kapitány porontsolatjára felprédálták és össze rontották, a fenn nevezetteket, magokat pedig felszóval kiáltották, hogy keressék fel s öljék meg. Ezután 14-a az abrudbányai vásárban sok becületes civisek hallatára beszéllelte nevezett Dángya Juon a kapitány, hogy kész a magáéból 400 forintot adni, ezeknek káraik bonificatiojában tsak annak örvend, hogy akaratját teljesítette és Horját kiszabadíthatta, ezután is mihelyt észre veszi, hogy valaki az ő akaratyával ellenkezik tüzzel megégetteti. Ezen Dángya Juonutz megjegyzete, hogy ezelőtt való esztendőekben az topánfalvi és nagy-aranyasi corifeu-okkal együtt értett, Butsumot tisztek ellenvaló engedetlenségre sok rendben kiszette, nevezetesen ezelőtt hét esztendőkkel is a juhok dézmlálásának, melyet a kamara porontsolt volt, nyilván ellent állott, melyért a dominale forum által megpálcázattatni ítéltetett is, de e felett testvérei tolvajok és sok betsületes embereket hatalmasan megvertének. Ezen 3 testvérek 15 a praesentis iten Zalathnán lévő Richárd kapitány uram 3 toskana regimentből való lovaskatonák által Magosra felséges k gubernium oláh nyolven oláh betűkkel nyomtatott patensit, melyben a nép letsendesíttését és károknak visszaadását porontsolja, elküldvén és az ottan való papnak a felolvasás végett által adták, azon magosi pap a Horja fiával, mint egy 250-ig való sereg előtt felszóval felolvasván, ezen porontsolatot a Horja fia megragadván a pap kezéből kitekerete és lábaival tapodta és reá pökdösvén mind addig míg *Mihle Luká* episcopalis gornokok bírája más betsületes mogosiakkal együtt eltaszították és a patenst a földről felveiték, ezennel az Horja fia az erdőre kimenvén, azon huszárok utána nyargalának, ki is midőn már szinte elérnének lova megbotolván tsakóját fejéből kiejtette, de lovát oda hagyván gyalog egy meredek oldalra felfelé szaladott ugyantsak a huszárok kergetni nem szűnven, az Horja fia seregéből valók *Stephan Illia* magosi episcopalis jobbágy fintájával az egyik

huszár lovát megsebhethi. Dsursa Kretsum nevű ugyan magosi episcopális jobbjá az irt huszárokra kövekkelt hajigált, ugyantsak fenn irt Mikle Luka eleiben kerülván a futó Horja fiának, utól érte és megfogta, de magosi Zakon, a ki circumscripthus de azután is híres tolvaj oda érkezvén elébb, mint a huszárok, az Horja fiát a Mikle Luka kezéből kiszabadította, azonban mintegy 250 ember az Horja fiának segítségére jöven, kik között *Barb Filip, Szulare Pavel, Krisan Nyikula, Siska Gabrilla* la Mihaila jelen voltak, mely szerint az huszároknak is el kellett szaladniok ugyan, de az Horja fia lovát, melyet a mind hallottam is egy krakkai tisztartótól prédált volt és arany paszmán-tos csákóját elhozták magokkal, mely most is Richard kapitány úrnál. E napon pedig levelet íratott oláh nyelven cameralis udvarbíró Podoventzki úrnak az Horja fia, melyben lovanak és csákójának visszaküldését kívánja, különben ha vissza nem adnák rútul fenyegetődik, a ki is most lupsai Szásé nevű helyben popa Szimion házában van, az apja pedig Kloskával egyben a felzendült falukban most itt, majd amott hallatik lenni. *A kamara, a ki Horját elfojja elevenen 2000 R. frtot jutalmat ígért, a ki pedig halva elhozhatja 1000 Rénest, a ki fiát elevenen kézben adja annak 100 aranyat, a ki pedig halva 50 aranyat ígért,* de mind eddig senki nem találkozott, hogy seregekkel járó két corifeus. Miért zendült legyen fel elsőbben a nép én azt még ki nem tanulbattam, hanem oly negy rettenetes sokaságra a prédának kívánsága gyűjtötte őket öszve. ezen tumultuans seregek az uraságok felpredálásával fegyverekkel meg-rakattanak, öveikben pистallyok némelyiknek 2 pár is, nyakában flinta, kezében vagy láncsa, vagy pedig balta és bányász tsákányok vagyon, az militia híre-től ugyan irtóznak, de elhitették a sokasággal a corifeusok, hogy semmiképpen reájok katonákat nem adnak, mert felséges császárunk akarattya az, a mit ők cselekesznek. Az itten is Abrudbányán levő magyarságot már most ellenek küldeni nem lehet, mert az itten valók fegyvertelenek az abrudbányaitól pedig fegyvereket, lovakat, köntösöket mind elvettek. Sok nagy érdemű emberek most rongyos nadrágban, rossz csizmában minden köntös nélkül vagynak. Mint Bardotz uramnak beszéllették, a tolvajok szándékjok vagyon Tordáig és onnan a mezőségi uraságokra menni és onnan által a Maroson egészen a Marus pontusig egyéb töljok nincsen a predálásnál, azt mondják, hogy a magyar-ságot eltörlik a tiszteteket pedig megölik. Az hegyek most is mindenfelől pré-dáló seregekkel tele vadnak és várják, hogy valamely felé szólitassanak.

10-o praesentis az itten való magyarsággal a M-Igenből elszaladott tolvajok közül en legelőször hetet elfogattam volt, kiket Richard kapitány úrral examinálván megvallották, hogy ők a magyar nemzetnek eltörlésére sereglette-nek öszve, kiket megvisítván egynél közüllök mind új huszasokat tanáltam 58 Rffort, egynél tanáltam 3 Rffort, másikinál asztali török órát, ablakról való vasakat, lakatokat, éppen akkor boros hordóból kihúzott tsapot, mely még akkor is nedves volt, ingeket, lajblikat, asztali keszkenőket, másfél véka bor-sót és búzát, egy lovat, mely abrudbányai Nagy József uramé volt és noha ezen tolvajokat én fogattam el, mindazon által Richard kapitány uram nem tsak sza-badon bötösötta, hanem a megnevezett prédát is kezekben visszaadta. A gonyi-kokkal is fogadtunk és a katonák is fogtanak, mint egy 50-ig való tolvajokat, a kiket is 25-öt öt pálczával megveretvén Richard kapitány úr elbocsátotta, most már a hegyekről nevetik, hogy megszabadultak, ezeken kívül még 25 körösi és itten a körül való falukból való tolvajokat fogván el 50-et Károly vár-ra küldött kapitány Richard uram, kettő itten vagyon, mivel egyiknek a karja el van vágva, az egyiknek pedig panganettel által vagyon szúrva.

Minekutánna ezen relatiomat végeztem volna topánfalvi cigány oda való lakós referála, hogy Horja négy nyársakot készítetett és hegeit megvasztatván 4 emberrel maga után hordoztatya mindenütt, a hol jár publicál-ván közöttök, hogy a kik porontsolatjának nem annoálnak és véle nem tarta-nak azon nyársakban húzatya őket.

Azt is alázatosan jelenthetem, hogy az itten való commendans kapitány

úr a katonákkal a hegyeken paruleroztat, holott a tolvajok a falukban vonták magokat, a kiknek házok van a magok házokhoz az idegenek pedig Horját kísérik; a mint Topánfalváról Abrudbánya felprédálására ment a sereggel, a pap elejekben kiállott és az Isten nevében a sokaságot kérte nagy felszóval, hogy azoknak az egy néhány tsalóknak szavára ne hajtsanak, mert ezen ő prédálások felséges császárunk porontsolati ellen van, szomszédjaikat, felebarátjaikat ezeknek szavokra ne prédállják, ne öljék, mert bizonyosan egész nemzetségnek veszedelmet szereznek, különben is ezelőtt való esztendőőkben is már egynehányszor lett támadásokról emlékezzenek meg, hogy jegyések és gondollyák meg jól azt, hogy az egész sokaság ezeket a hitegetőket jól megismeri Horját, Kloskát s több társaikat és tudják, hogy mindenik különb-különbféle gonoszságáért az ország törvényeinek büntetését régen kerülik. Ezen papot Abrudbányán felyül a Komatorok nevű helyben rút kínok között megölték.

Mindazonáltal ezt nem panaszképpen írák, hanem tsak mind eddig történt dolgokat úgy bátorokdram jelenteni a Tkts Úrnak. Nekem küldött commissióját publicáltam és oláhra is fordítottam. Quibus in reliquo penes humillimam mei commendationem persevero. Spectabilis dni, dni Ordinarum Vice Comitis.

Humillimus servus

Zalathnac 17-a Novembris 1784.

EFRAIMUS EGYEDI

v. iudex.

(Egykorú másolat özv. Cserey Jánosné tulajdonában).

— **A magyar nemzet története** című, az „Athenaeum” r.-társaság kiadásában megjelenő, 10 kötetes nagy munkának (milleniumi kiadás) első kötetét méltó elismeréssel fogadta úgy a komoly kritika, mint a magyar olvasó közönség, mely immár tiszta képet bír magának alkotni arról a nagyszabású műről, a mivé ez a vállalat, az első kötet után ítélve, ki fog fejlődni. Ezen kedvező hangulat hatása alatt indult most útnak a második kötet két első (22—23.) füzeté. A második kötet főcíme „Magyarország az Árpádházi királyok alatt”. Irta: Marczali Henrik, kit időközben Ó Felsége a budapesti tudomány-egyetem magyar történelmi tanszékére rendes tanárnak kinevezett. Ezt a második kötetet rövid előző nyitja meg, melynek remek inicziáléját: „Egyház alapkövének letétele”, Vágó Pál rajzolta. Az első könyv: „Küzdelem a nemzeti függetlenségért” cím alatt Péter és Aba Sámuel, a pogány lázadás, a trónviszályok történetét tárgyalja lehetőleg kimerítően, az összes történeti adatokat egybeállítva és kritikailag feldolgozva. Ezekhez a füzetekhez is pompás műmelléletek vannak csatolva: „Szent Margit zárdába lép” Székely Bertalan nagyszerű falfestménye a pécsi székesegyházban; a „Morvamező” látképe; „Szent László ereklétartó mellszobra” a győri székesegyházban; a „Tatárok betörése” hasonló Turóczy krónikájának augsburgi kiadásából. A

szöveg közé nyomott szép képek közül a főbbek: „Strassburg középkori képe“ Schedel Világkrónikájából, ugyanonnét „Regensburg középkori képe“, „Ménfő falu“ és a „ménfői csatater“ és a „Mátraalja Saárnál“ látképe Cserna Károly eredeti rajzában. A salzburgi benézés kolostor misekönyvéből két érdekes kép van bemutatva, az egyik a XI. századból egy papot és a másik egy püspököt ábrázol egyházi ornátusban. Közölve van F. Zanettinek G. S. Gatteri rajza után készült rézmetszetéből „Szent Gellért vértanúsága“, mely azt a jelenetet ábrázolja, midőn az első csanádi püspök kocsiával letaszíttatik a Dunába arról a hegyről, mely most róla Gellérthegynek nevezetik. Ezen kívül ezekben a füzetekben be vannak mutatva a bécsi krónikának összes képei, a melyek erre a korra vonatkoznak. Egyes füzet ára 30 kr. Előfizetés negyedévre (12 füzet) 3 frt 60 kr., félévre (24 füzet) 7 frt 20 kr. Kapható minden hazai könyvkereskedésben.

A Magyar Történeti Életrajzok jelen évbéli folyama herceg Esterházy Pálnádor (1635—1713) életrajzát kezdi meg, melyet Bubicz Zsigmond közreműködésével írt Merényi Lajos. De mindjárt itt ki kell jelentenünk, hogy jobban szerettük volna, ha inkább gróf Esterházy Miklósnak, „a három nagy magyar“ egyikének, ki Bocskay és Pázmány mellett legnagyobb szerepet játszott, bírnók az életrajzát. De fiának Pálnak élete is sok tekintetben érdekes. Az első füzet az ősökről és rokonokról szól, azután Pál gyermekeiét rajzolja, majd áttér az ifjúkorra s egészen az 1655. májusi országgyűlésig halad. A csinos füzet sikerült képei: Esterházy Pál nádor, Esterházy Pál Judith szerepében, gróf Esterházy István, Esterházy Pál és neje Orsolya, Esterházy Ferencz, Esterházy Ferenczné stb. stb.

— **A Magyar Irodalom Története** díszes és értékes vállalat befejezéséhez közeledik. A 31-ik füzetében Sebestyén Gyula befejezi „A népköltészet és gyűjtői“ című tanulmányát, ezúttal különösen a gyűjtőkről szólva kritikai vizsgálattal: a legrégibb időktől egész napjainkig. A 2-ik cikkben Szász Károly: „Tompa Mihály“-ról és költészetéről értekezik, a költő és jóbarát meleg tárgyilagos hangján. A harmadikban Riedl Frigyes „Petőfiről“ értekezik. A 4-ik cikkben a szerkesztő Beöthy Zsolt: „Arany Jánost“ méltatja. Itt még csak a bevezetés s a költő gyermekkorá van, de már ebből is látható, hogy e tanulmány méltó lesz Beöthy nevéhez. A füzet gazdagon van illusztrálva, a szövegek képek közt: Erdélyi, Kriza, Henszlmann, Ipolyi, Tompa ifjú-, férfi- és öregkori arczképei, Tompáné, Petőfi szülei, Petőfinek három legérdekesebb arczképe, egy napos fia a költő rajza szerint, Arany arczképe a Horovitz festménye után; továbbá a legrégibb közmondás-gyűjtemény címlapja, Petőfi Helység kalapácsának czímképe, a költő triász által megénekelte „erdei lak“, Tompa feketehegyi emléke és névalírása, Petőfi szülő- s flegyházi lakóháza, a pápai főiskola, Erdőd vára, a szalontai Csonkatorony

(Petőfi rajza.) Külön mellékletekül: Bajzának „A királyra“ cz. nevezetes költeményének és Eötvös budapesti ércszobrának hasonmásai vannak a füzethez adva. A 32. füzet tartalmazza Beöthy Zsolt Arany Jánosról írt szép tanulmányának végét. A második cikkben Rákosi Jenő tárgyalja „A 40 es évek drámai irodalmát“, még pedig ezúttal Szigligetit, Czakót és Teleki Lászlót. A három íves füzetben 21 illusztráció van és három melléklet: a pesti nemzeti színház első (megnyitó) előadásának címlapja színnyomatban, továbbá hasonmások Kemény Zsigmond és Petőfi kézírataiból. Egy-egy füzet ára 40 kr.

— **Arany János Balladái** Zichy Mihály rajzaival. E gyönyörű vállalatból, a mely 14 balladát fog felölelni, megjelent a második füzet. — Az első a múlt év vége felé jelent meg: A walesi bárdok. — Ez a füzet 3 royal folio lapon V. László-t tartalmazza Zichy megkapó compositióival. A kiadás u. n. facsimile kiadás, a mely formatumra, a képek és a szöveg reproductiójára nézve az eredetinek vonásról-vonásra hű hasonmása. Adja a ballada teljes szövegét, körrajzokkal, initialekhoz csatolt illusztrációkkal és „Cul de lampe“-okkal. Ennek a füzetnek ára 2 frt 70 kr. Megérdemli, hogy jó módú magyar házak szalonjának asztalát díszítse.

„**Az irodalmi művek olvasása és tanulmányozása a tanítóképző-intézetekben**“ cím alatt hasznos kis füzetet adott ki Sándor Domokos. Szól az irodalmi művek olvasásáról, a módról, melylyel a leendő tanítót az irodalom mélyebb tanulmányozására lehet előkészíteni, a magyar irodalmi tanulmányokba való füzetes bevezetéséről s ezeknek a tanítóképzőben való betetőzéséről. Ebből látható, hogy szerző a kérdést oly alaposan, s oly pointokkal dolgozza ki, hogy kötelességünk melegen ajánlani azok figyelmébe, kik e kérdés iránt érdeklődnek.

Csikmegeyi Füzetek. Adatok Csikmegeye leírásához és történetéhez. Érdekes vállalatot indított meg Vitos Mózes nyug. lelkész, a ki a Csikmegeye leírására és történetére vonatkozó adatokat hangya-szorgalommal gyűjtötte össze s most a nagy közönség számára kiadja. Az eddig megjelent füzetek Csikmegeye leírását tartalmazzák (A honfoglalás, Csikmegeye látképe, Csikmegeye megnevezése, Csík, Gyergyó és Kászon név eredete, Csikmegeye határai, területe és népességi viszonyai, erdősége és lakossága, szorosai, hegyei, stb.) Az eddig megjelent füzetek teljesen megfelelnek a várakozásnak, úgy a tartalom, mint a csinos kiállítás tekintetében, mely utóbbi dicséretére válik a vidéki sajtónak s úgy látszik, hogy Csikmegeye monographusa is haszonnal forgathatja. Csak azt ajánljuk az érdemes szerzőnek, hogy a hosszú latin szövegeket jobb lenne magyarra fordítani, mert így kevesen értik meg. Az egész mű 30—36 füzetre van tervezve, egy-egy füzet ára 25 kr., megrendelhető egész évre 2 frt 40 kr., félévre 1 frt 20 kr., negyedévre 60 krajczárral Györgyjakab Mártonnál Csík-Szere-dában vagy bármely könyvkereskedőnél.

Az „**Értekezések a történeti tudományok köréből**“ XVI. kötet 4. számában Fejérpataky László, „Oklevelek II. István király korából“ cím alatt István magán és királyi okleveleiről szól, még pedig két eredeti oklevelet és három oklevél szöveget említ fel a magán oklevelek közt, a királyiak közt három oklevél-szöveget tárgyal, mert a királyi kancelláriától a király nevében kiállított eredeti nincs. Értekezéséhez három oklevél-hasonmászt és két pecsétrajzot csatol. Az 5-ik számban Zsilinszky Mihály Taine Hippolyt Adolfot mint történetíró-t jellemzi, kit némely bírálói „modern Tacitus“-nak neveztek s több érdekes vonással híven állítja elének a nagy historiciust, kinek felfogásában és elmeletében nagy eredetiség s még szigorúbb logika nyilvánul.

Folyóiratok.

— A *Budapesti Szemle* májusi füzetében Kármán Mór ad „Az angol egyetem és a nemzeti közmívelődés“ cím alatt mutatványt „Tanárképzés és egyetemi oktatás“ című sajtó alatt levő művéből. — Zsilinszky Mihály befejezi „Báró Wesselényi Miklós és a nemzetiségi kérdés“ érdekes értekezését. — Névtelen (— e —) Sorel Albert akadémiai székfoglaló beszédét közli Taine Hypolyteről. — Tim József befejezi „Egészségügyünk jelen viszonyai és a reform“ cikksorozatát. — Kovács S. János Loti regényének (franciából) fordításából adja a második közleményt. — Kozma Andor és Radó Antal egy-egy költeménnyel kedveskednek. — Zsatkovics Kálmán az utolsó közleményt adja „Vázlatok a magyarországi oroszok életéből“. — Radó Antal Ada Negri jeles olasz költőnőt ismerteti, a kinek „Utczai Suhancz“ című hangulatos költeményét adta fennebb fordításban. — Az Értesítőben dr. Falk Zsigmond Amerikai úti jegyzeteit, Körösi Albin A spanyol költészet gyöngyeit, a finn-ugor társaság évkönyveit, a Magyar Chemiai folyóiratot ismertetik. — Végül Bulesu álnév alatt van egy izetlen és erősen elfogúlt pamphlet „Gróf Zichy Jenő mint őstörténelmünk kutatója“ cím alatt. Ha valaki egy nemzeti eszméért áldoz, magát a fáradalmaknak és eshető veszélyeknek aláveti, mégis csak máshangú megítélés illeti meg, ha mindjárt téves irányban haladna is, a mit pedig Zichy expeditiojáról oly apodictice mondani még sem lehet.

— Az *Egyetemes Philologiai Közlöny* májusi füzetében Némethy Géza folytatja emendatio-it Firmicus Maternushoz, *Krajcsovics* Soma befejezi „A Zrinyiász vallás-erkölcsi eszméi“ értekezését, *Récsai* Viktor „Az athéni múzeumok“-at ismerteti. *Czeckó* Antal Simai „Váratlan vendég“-e és „Mesterséges ravaszság“-a cím alatt igen érdekesen hasonlítja össze Simai „Váratlan Vendég“-ét Plautus Mortellariájával. — A *Hazai irodalom* rovatban ismertette vannak: a) Hornyánszky Gyula A classica-philologia mint történetírás, b) Pázmány Péter összes munkái magyar sorozatának első kötete, c) Silberstein Adolf Dramaturgiai dolgozatok (II. Aristoteles a költészetéről), d) Fiók Károly Az árják és ugorok érintkezéseiről című művek. — A *Külföldi irodalom* rovatban: Hartmann Ag.

Deutsche Meisterlieder-Handschriften in Ungarn; Koschwitz Ed. Les Parles Parisiens; Hoffs Der ungarische Volksdichter Alex. Petöfi. — Ezután következnek: Philologiai programm-értekezések; Kérdések és feleletek; Vegyesek és végül Könyvészet rovatok.

Az *Akadémiai Értesítő* áprilisi füzetét *Acsády* Ignác emlékbeszéde nyitja meg, melyet Gindely Antal felett tartott. — Jelentés az 1894-dik évi Teleki pályázatról. — *Szinyei* József értekezésének („Hogy hangzott a magyar nyelv az Árpádok korában?”) kivonata. Folyóiratok szemléje. Jegyzőkönyvek.

— A „*Nyelvtudományi Közlemények*“ márcziusi 1. első számában *Simonyi* Zsigmond „Mondattani vázlatok“ cím alatt a hiányos mondatokról kezd rövid vázlatot. *Szilasi* Móríc az vogul szójegyzéket kezdi közölni (I). *Zolnai* Gyula az Egyetemi könyvtárban levő XV. századbeli glosszákat ismer-teti. *Simonyi* Zsigmond szláv szavaink eredetéhez tesz közzé egyet-mást. *Munkácsi* Bernát a *nap* és *vidra* szók eredetéhez nyilvánítja végszavát. *R. Prikkel* M. „Ösvallásunk egy-két nyelvi emléke“ cz. alatt a *Hajnalról* értekezik. Ismer-tetések, Kisebb közlések.

— A „*Magyar Nyelvőr*“ áprilisi füzetében *Szinyei* József kimutatni igyekszik, mint hangzott a magyar nyelv az Árpádok korában. *Melich* János folytatólagosan közli a német vendégszókát. *Tóth* J. Albin az alanytalan mon-datokról értekezik. *Kiss* Ignác folytatja Faludi Ferecz nyelvéről szóló tanul-mányát. Irodalom, Helyreigazítások, Népnyelvhagyományok.

A „*Századok*“ áprilisi számában gr. *Völczek* Ede élénk tollal rajzolja az Anjou-korbeli magyar tengerészetet (II. közl). *Mátyás* Flórián befejezi Szent István kanonizációjáról szóló közleményét. *Ráth* György a XVI. században élt két kassai plébánosról értekezik (folyt.). *Kollányi* Ferencz Illicini Péterről szóló cikke befejezését teszi közzé. *Pauler* Gyula „Szent István kanonizációja“ cz. alatt reflektál Mátyás Flórián állításaira. Történeti irodalom, Tárca, Hiva-talos rovat.

— Az „*Archaeologiai Értesítő*“ áprilisi füzete ismét gazdag és érdekes tartalommal s számos szép illusztrációval jelent meg. *Hpl.* három dunántúli bronzleletet ismertet. *Mihalik* József az urmezei és csarnatói ásatai eredményét írja le. *Nagy* Géza a budapesti lóversenyteri népvándorlaskori leletet mutatja be. *Gereze* Péter a pécsi székesegyház régiségeinek a leírását folytatja. *Boynichich* Iván a zágrábi székesegyház gazdag kincstárából közöl értékes em-lékeket. Dr. *Réthy* László a Béla- és István-féle rézpénzekről szól. Levelezés, Irodalom stb. rekeszti be a csinos füzetet, melynek képei (dunántúli bronzlele-tek, urmezei és csarnatói leletek, a pécsi székesegyház régiségei, zágrábi kin-csek stb. stb.) mind gondosan és csínnal készültek.

— A „*Földrajzi Közlemények*“ IV. füzetében dr. *Erődi* Béla folytatja a Földközi-tengeren teit utazása leírását. *György* Aladár a szibériai nagy vas-ítról emlékezik meg. Kabel a csendes-oczeánon át, Könyvészet.

A „*Protestáns Szemle*“ 4. számában első cikk a *Pokoly* Józsefé, ki a magyar protestáns egyházak vagyoni jogi viszonyait tárgyalja az 1790—91. XXVI. t.-cz.-ig (folyt.). *Farkas* Lajos az énekes könyvnek zenészeti szempontból való

reformját mutatja ki (bef. közl.). *Várnai Sándor* a keresztény vallás egy új apostoláról Tolstojról cikkezz. Irodalmi Szemle.

— Az „1848—49. Történelmi Lapok“ 8. számában *Bulla György* a honvéd segélyezést fejtegeti. *Koós Ferencz* egy sírjában megrágalmazott 1848—49. évi honvéd őrmesterről szól. Halálozások, Különfélék.

— A „*Sárospataki Lapok*“ 14. és 15. számában érdekesen mond el két hivatalos gyermekrablást, melyek közül egyik III. Károly, a másik *Mária Terézia* alatt történt, még pedig az előbbi gróf *Bethlen Kata* (első férje gróf *Haller László*, második gróf *Teleki József*) gyermekeivel 1725-ben, a második gróf *Bánffy Dénes* leányával *Ágnessel* 1767. jul. 15-én.

Szakosztályi Értesítő.

I. Havi ülés.

A szakosztály április hó 27-én *Márki Sándor* alelnök elnöklete alatt tartott havi ülésén

1. *Téglás Gábornak* „*Dák-Varak Udvarhelymegyében*“ című értekezését *Szádeczky Lajos* titkár mutatta be. Közlését a jelen füzetben megkezdtük.

2. Titkár bejelentette, hogy gr. *Zichy Jenő* val. belső titkos tanácsos és orsz. képviselő 100 frttal az alapító, *Bálinth György* gymn. tanár Gyulafehérvárt, dr. *Boros Gábor* gymn. tanár Nagy-Szebenben, *Budapesti* II. ker. kir. kath. főgymnasium és *Földes János* aradi törvényszéki bíró a rendes tagok sorába léptek.

3. Elnök *Zichy Jenő* grófot, mint immár szakosztályunknak is alapító tagját, örömmel üdvözlí abból az alkalomból, hogy április hó 30-án megkezdí kaukázusi expedícióját. Szakosztályunk egy másik alapítójának, *Kuun Géza* grófnak éppen most megjelent könyve (*A Relations* II. kötete) a kicsinylökkel szemben maga is bizonyítja, hogy a Kaukázus az ősmagyarság klasszikus vidékei közé tartozik, a hol a magyar tudósnak igen is van keresni valója. Szerencsét kíván ehhez a nemes grófnak és társainak, különösen a jelenlevő *Szádeczky Lajos* titkárnak és *Bálinth Gábor* r. tagnak, s a szakosztály nevében óhajtja, hogy eredményekben gazdagon hazatérve, kutatásaiokról annak idejében a szakosztálytan is számot adjanak.

II. A folyóirat.

Az *Erdélyi Múzeum* jelen füzetét — néhány apróságtól eltekintve — még a szerkesztő-titkár, *Szádeczky Lajos*, állította egybe. A következő 6. és, ha szükséges lesz, 7. füzetet a szakosztály elnöke, *Szamosi János*, fogja szerkeszteni. Hozzá küldendő tehát a szerkesztő-titkár visszatéréséig minden a folyóiratra vonatkozó közlemény és értesítés.